

Tijdschrift

voor

Strafbeeld

en

Gevangeniswezen

FATIK

30ste jaargang • april-mei-juni 2012 • nr. 134

Driemaandelijks uitgave

FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Editoriaal	3
	• De strafuitvoering uitgelegd aan onze kinderen <i>Tom Daems</i>	
	Artikel	4
	• Leven met een uurrooster... een persoonlijke ervaring met een enkelband <i>Delphine Vanhaelemeesch</i>	
	• Terug achter de tralies: de eerste nationale cijfers over wederopsluiting na vrijlating <i>Luc Robert & Eric Maes</i>	
	• Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden <i>An Nuytiens</i>	
	Ook dat nog	32

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1

Bg FATIK PA3A9108

Afzendingadres: Liga voor Mensenrechten

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

V.U.: Jos Vander Velpen

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
30ste jaargang
april-mei-juni 2012, nr. 134

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Tom Daems
Eindredactie: Femke Quagebeur
Redactie: Chris Hermans, Neil Paterson, Peter
Pletinckx, Luc Robert, Veerle Scheirs, Karen
Verpoest

Vormgeving: Bram Wets

Abonnement op FATIK? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax.: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties ed. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabbonementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op FATIK, Tijdschrift voor
Strafbeleid en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

De inhoudstafels van de oudere jaargangen zijn
consulteerbaar op de website van de Liga voor
Mensenrechten - www.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers
of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en
zonder vluchtige Organische Stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

De strafuitvoering uitgelegd aan onze kinderen

Tom Daems

Artikel

4

Leven met een uurrooster... een persoonlijke ervaring met een enkelband

Delphine Vanhaelemeesch

Terug achter de tralies: de eerste nationale cijfers over wederopsluiting na vrijlating

Luc Robert & Eric Maes

Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden

An Nuytiens

Ook dat nog

32

De strafuitvoering uitgelegd aan onze kinderen

Hoe moeten we de strafuitvoering uitleggen aan onze kinderen?¹ Dit was tot voor kort al niet eenvoudig en de recente belevenissen rondom de opsluiting van Fouad Belkacem hebben die klus er niet gemakkelijker op gemaakt. Op het moment van schrijven (midden juni 2012) staat de woordvoerder van Sharia4Belgium volop in de belangstelling. Bij het verschijnen van deze aflevering van *FATIK* zal de storm al wel gaan liggen zijn, maar het incident blijft niettemin uitermate boeiend en betekenisvol.

Waar ging het over? Belkacem had na een incident in Molenbeek, waarbij een vrouw in nikab een politieagent een kopstoot had gegeven tijdens een identiteitscontrole, via een boodschap op Youtube zijn ongenoegen geuit en opgeroepen tot geweld. En dat is niet netjes. Vandaar dat hij een klacht voor aanzetten tot haat en geweld aan zijn broek gesmeerd kreeg. Terwijl de raadkamer zich nog moest buigen over de verdere aanhouding van Belkacem had de Minister van Justitie echter al laten weten dat de man sowieso niet vrij zou komen. Hoezo? Ze zou erop toezien dat een eerder opgelopen straf van zes maanden in uitvoering zou worden gebracht.

Voor wie weinig bekend is met de eigenaardigheden van de Belgische strafuitvoering lijkt hier wellicht geen vuiltje aan de lucht: een door een rechter uitgesproken straf wordt in principe uitgevoerd. En op het eerste zicht lijkt die stelregel ook hier te zijn toegepast. Maar in ons land is de situatie net ietwat complexer: korte straffen (tot en met zes maanden) worden immers *niet* uitgevoerd. Dat is al vele jaren het geval. Er is daardoor een legitieme verwachting ontstaan dat dit niet gebeurt. En die legitieme verwachting heeft daarenboven een geschreven neerslag in een officiële brief van de Minister van Justitie. Iedereen die wat vertrouwd is met de materie of zelf ervaring heeft met de straftoemeting of -uitvoering – het maakt niet uit of je nu in de magistratenzetel zit of op de beklagdenbank belandt – weet dit dus ook. De meest recente ministeriële omzendbrief dateert intussen al van 17 januari 2005 en is dus al meer dan zeven jaar richtinggevend voor het beleid met betrekking tot de (niet-) uitvoering van de kortere straffen.

Wat nu als de rechter die de zes maanden had opgelegd aan Belkacem, anticipeerde op de niet-uitvoering ervan, en deze vrijheidsstraf wordt nu toch wél uitgevoerd? Voelt die rechter zich dan bij zijn pietje gepakt? Of andersom: mag je als rechtsonderhorige in dit land niet de verwachting hebben dat een korte straf niet wordt uitgevoerd, als ministeriële richtlijnen dit zó dicteren en dit intussen al jaren de praktijk is – kortom: *omdat de strafuitvoering nu eenmaal zo werkt?* Het ó zo mooie begrip 'rechtszekerheid' smaakt wel vrij bitter als je volgende elementen aan elkaar tracht te koppelen: a) straffen uitgesproken door een rechter dienen uitgevoerd te worden; b) vrijheidsstraffen tot zes maanden worden niet uitgevoerd, dixit de ministeriële richtlijn terzake; c) bij uitzondering kunnen dergelijke straffen wél worden uitgevoerd, maar daar beslist diezelfde minister dan weer over; d) wie op die uitzonderlijke wijze voor zes maanden achter de tralies belandt, komt er opmerkelijk slechter van af dan wie tot zeven maanden effectief wordt veroordeeld en deze straf (volgens de thans geldende ministeriële richtlijnen over de korte vrijheidsstraffen en het elektronisch toezicht) omgezet ziet worden in... één maand elektronisch toezicht.

We hebben het al vaker geschreven in dit tijdschrift: de strafuitvoering is danig scheef gegroeid door het in de loop der tijd ontwikkelde beleid waarbij de uitvoerende macht beslist over niet-uitvoering, omzetting en inkorting van korte vrijheidsstraffen. Het systeem heeft daardoor wat weg van een grote trukendoos gericht op één doel: de druk op de overbevolkte gevangenissen verlichten. De recente interventie in de zaak-Belkacem draagt alvast niet bij tot meer transparantie. Integendeel: het wordt een knoeiboel en *rechtlijnig*heid lijkt ver zoek.

Hoe moeten we *deze* strafuitvoering uitleggen aan onze kinderen?

Tom Daems *

¹ De titel van dit editoriaal is een knipoog naar het boek van Jean-François Lyotard, *Het postmoderne uitgelegd aan onze kinderen* (Kok, Agora 1987).

* Tom Daems is doctorassistent, Vakgroep Strafrecht & Criminologie, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Universiteit Gent, Tom.Daems@UGent.be.

Leven met een uurrooster... een persoonlijke ervaring met een enkelband

Delphine Vanhaelemeesch *

Naast de gevangenisstraf is de laatste decennia een heel arsenaal aan andere straffen ontwikkeld. In een eerste beweging ontstonden vooral op re-habilitatie en minder op straf gerichte (punitieve) alternatieven zoals uitstel, opschorting en probatie. Een tweede generatie alternatieven voor de gevangenisstraf heeft (terug) een meer punitief karakter en kan worden gesitueerd tussen de probatie en de gevangenisstraf. Een van de belangrijkste vormen van deze tweede generatie alternatieven is het elektronisch toezicht (ET).¹

In België kon in 1998, in het kader van een pilootproject in de gevangenis van Sint-Gillis, de eerste veroordeelde (een deel van) zijn straf thuis ondergaan met de enkelband. Deze alternatieve sanctie werd vanaf 2000, met de oprichting van het Nationaal Centrum Elektronisch Toezicht (NCET), geleidelijk aan uitgebreid over het volledige land. In 2006 kreeg het elektronisch toezicht met de wet van 17 mei betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelde tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten een legale basis. Volgens deze wet is het ET een wijze van uitvoering van de vrijheidsstraf waardoor een veroordeelde het geheel of een gedeelte van zijn vrijheidsstraf buiten de gevangenis ondergaat volgens een bepaald uitvoeringsplan, waarvan de naleving onder meer door elektronische middelen wordt gecontroleerd.² Dit houdt in dat er twee manieren van het ET zijn: een voor- of achterdeur alternatief voor de gevangenisstraf (en dus

geen autonome straf). Bij gebruik als voordeur wordt vermeden dat een persoon effectief naar de gevangenis moet en achterdeur betekent dat de persoon vroeger dan het strafeinde de gevangenis kan verlaten. Over welke vorm het gaat, is afhankelijk van de lengte van de opgelegde effectieve gevangenisstraf.³

Elektronisch toezicht is momenteel een gevestigde waarde geworden binnen de (Belgische) strafuitvoering, met groeiende cijfers⁴ en toepassingsmogelijkheden.⁵ Vanaf zijn ontstaan, kon deze alternatieve sanctie rekenen op een grote politieke en wetenschappelijke interesse.⁶ Tijdens mijn studies criminologie had ook ik een interesse in de enkelband. Een doctoraatsonderzoek⁷ over het ET, meer specifiek over de subjectieve beleving ervan door de veroordeelde en zijn huisgenoten, was voor mij een evidente keuze. De literatuurstudie⁸ en het voorbereiden van het veldwerk wakkerden mijn interesse aan en de idee ontstond om het ET ook zelf te beleven. Ik ben er namelijk van overtuigd dat dergelijke beleving een meerwaarde kan zijn in het kader van mijn onderzoek. Doorheen het veldwerk werd dit idee bevestigd doordat respondenten mij herhaaldelijke keren wezen op het belang van een eigen ervaring. Dit stimuleerde me om mijn idee concreet vorm te geven. Ik contacteerde het NCET, waarna werd nagegaan welke procedure gevolgd diende te worden. Een officiële vraag werd geformuleerd en ingediend. In november 2011 kreeg ik te horen dat het NCET bereid was mij deze kans te geven in het kader van mijn onderzoek. Naar aanleiding van deze ervaring vroeg de redactie van FATIK me om mijn persoonlijke

* Delphine Vanhaelemeesch is als FWO-aspirant verbonden aan de Onderzoeksgroep IRCP (Institute for International Research on Criminal Policy), Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent.

1 K. Beyens, "Toezien op elektronisch toezicht," Orde van de dag 2000; L.F. Travis en V.S. Beck, "Probation, parole and community corrections: an international perspective." in S.G. Shoham, O. Beck en M. Kett (eds.), International handbook of penology and criminal justice, Boca Raton, CRC Press, 2008; A.M. Van Kalmthout, "De werkstraf in vergelijkend perspectief," Panopticon 2006.

2 Artikel 22 Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, 17 mei 2006.

3 Het ET is een voordeur alternatief indien het gaat om gevangenisstraffen onder de drie jaar en wordt toegekend door de gevangenisdirecteur of Dienst Detentiebeheer. Bij gevangenisstraffen boven de drie jaar wordt het ET toegekend door de strafuitvoeringsrechtbank en wordt het gebruikt als 'achterdeur' alternatief.

4 FOD Justitie, "Justitie in cijfers" 2010, http://www.just.fgov.be/img_justice/publications/pdf/182.pdf; FOD Justitie, "Justitie in cijfers" 2011, http://justice.belgium.be/fr/binaries/JIC_2011_NL_tcm421-157786.pdf.

5 Zie de Belgische onderzoeken over het ET als autonome straf F. Goossens, E. Maes en S. Deltenre, "Onderzoek met betrekking tot het invoeren van het elektronisch toezicht als autonome straf. Eindrapport." in Collectie van onderzoeksrapporten & onderzoeksnota's, 14, Brussel, NICC, 2005. of het ET in het kader van voorlopige hechtenis in België E. Maes, "Elektronisch toezicht in het kader van de voorlopige hechtenis. Enkele beschouwingen over een aantal juridisch-technische en praktisch-organisatorische aspecten," Panopticon 2012, afl. 2.

6 T. Daems, S. De Decker, L. Robert en F. Verbruggen, Elektronisch toezicht: de virtuele gevangenis als reële oplossing?, Leuven, Universitaire pers, 2009.

7 Mijn doctoraatsonderzoek, met als titel "De impact van elektronisch toezicht op de veroordeelde en zijn huisgenoten in vergelijking tot de gevangenisstraf" is gestart op 1 oktober 2010 en zal eindigen op 1 oktober 2014.

8 Oa. F. Richardson, "Electronic tagging of offenders: trials in England," The Howard Journal 1999, afl. 2.

beleving over deze uitzonderlijke periode neer te schrijven. Daarbij dient opgemerkt te worden dat het gaat om een unieke beleving na een volledige vrijheid. Dit betekent dat ik bepaalde typische kenmerken van het ET (zoals het verplichte karakter, het wachten op een beslissing van de strafuitvoeringsrechtbank of gevangenisdirecteur, de justitieassistent, enzovoort) niet ervaren heb. Mijn beleving is, net zoals iedere andere beleving, niet te veralgemenen. Iedere persoon, gekenmerkt door zijn specifieke situatie, heeft namelijk zijn eigen beleving.

De voorbereiding

Mijn beleving begon eigenlijk vanaf het moment dat ik te horen kreeg dat ik zelf het ET kon ondergaan. Ik werd op 30 november 2011 uitgenodigd bij het NCET om het praktisch verloop te bespreken en enkele afspraken te maken. Reeds vanaf dit moment merkte ik dat de enkelband een invloed op me had: het spookte door mijn hoofd hoe ik alles zou moeten regelen en welke afspraken nodig zijn.

Op de vergadering werd me gevraagd wat de concrete bedoeling was van deze ervaring. Ik zei hen dat ik de realiteit zo dicht mogelijk wilde benaderen en ik alles strikt ging trachten na te leven, zodat mijn ervaring een reële beleving kon benaderen. Een echte beleving kon het echter nooit zijn, aangezien er bij niet naleving geen sanctie boven mijn hoofd hing en ik uiteraard niet zelf gestraft was. Wel was het zo dat ik het NCET zo weinig mogelijk wilde belasten, waardoor ik op deze manier ook een druk voelde het ET zo goed mogelijk na te leven en te respecteren. Desondanks was ik van plan het systeem te testen. Ik zou bijvoorbeeld uittesten hoever ik kon gaan in de tuin, hoeveel minuten te laat ik mocht thuiskomen, enzovoort. Daarnaast wilde ik niet dat mijn omgeving (zijnde vrienden, familie en collega's) op de hoogte was van de enkelband. Ik vertelde het bij de start slechts aan enkele personen (mijn ouders en schoonouders, mijn vriend en mijn promotor), zodat ik kon ervaren welke invloed het ET had op het sociaal leven. Ik wilde ook nagaan hoe mensen reageren op het zien van een enkelband: ik zou gaan zwemmen of schoenen gaan kopen.

We spraken af dat ik drie à vier weken onder het ET zou staan. Er werd me een uurrooster opgelegd, gelijkend op het uurrooster van een gedetineerde met één maand ET. Dit betekent dat ik vijf vrije uren had in de week en de zaterdag en de zondag telkens vier uur. Daarnaast mocht ik drie keer penitentiair verlof (PV)⁹ nemen, op voorwaarde dat ik dit tijdig aanvraag. De

naleving van het uurrooster zou gecontroleerd worden. Dit gebeurt normaal gezien door de monitoring, maar in mijn geval gingen de twee attachés-directeur deze taak op zich nemen, zodat de monitoring niet bijkomend belast werd voor dit onderzoek. Ik werd daardoor niet onmiddellijk opgebeld bij een overtreding, maar werd hiervan later op de hoogte gesteld via e-mail.

Nadat deze afspraken werden gemaakt, werd ik wat overrompeld omdat ik al onmiddellijk een enkelband aankreeg.¹⁰ Dit was uiteindelijk goed met het oog op het benaderen van een reële beleving: ik kon mijn agenda niet op voorhand schikken naar de enkelband. Ik had reeds plannen gemaakt voor de maand december en moest dus nagaan in welke mate deze nog mogelijk waren. De monitoring startte op 2 december 2011 zodat ik tijd had om het uurrooster op te maken en door te geven. Het einde was voorzien op 27 december 2011.

Opmaak uurrooster: 1 december 2011

Het opmaken van mijn uurrooster vergde wel wat tijd. Ik was me er namelijk van bewust dat dit een belangrijke component is in het kader van het ET en ik er dus alle belang bij had een zo realistisch mogelijk uurrooster op te stellen. Het is namelijk zo dat dit definitief is: eens het uurrooster opgesteld is, zijn wijzigingen slechts uitzonderlijk mogelijk. Ik probeerde met alle reeds gemaakte plannen rekening te houden. Ik had echter schrik iets te vergeten, waardoor ik mijn vriend (zijnde mijn huisgenoot) opbelde om mijn schema samen te overlopen. Ik werd tijdens het opmaken van mijn uurrooster onmiddellijk geconfronteerd met enkele moeilijkheden en het maken van keuzes. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

"Ik heb al beloofd om op 17 december te babysitten op mijn nichtje. Mijn vriend en ik slapen dan normaal in het huis van mijn ouders. Dit zal nu niet kunnen, aangezien ik thuis moet slapen. Mijn nichtje zal bij mij moeten slapen en mijn vriend in het huis van mijn ouders of in de zetel."

"Op 9 december moet ik naar een pensioenfeest van een collega. Ik moet echter om 22u thuis zijn. Ik zal vroeger moeten vertrekken dan de anderen en dus niet op het feest kunnen blijven."

⁹ Iedere veroordeelde onder het ET geniet van penitentiair verlof. De frequentie ervan wordt individueel bepaald door de strafuitvoeringsrechtbank, behalve voor zij die veroordeeld zijn tot drie jaar gevangenisstraf. In dergelijke gevallen geeft de gevangenisdirecteur of de Dienst Detentiebeheer in de beslissing duidelijk weer dat de veroordeelde 3 x 36 uur penitentiair verlof per trimester geniet.

¹⁰ De attachés-directeur deden me de enkelband aan en ik diende de box thuis zelf te installeren. Dit omwille van het personeelstekort bij de mobiele equipage. Het bereik werd aangepast aan mijn woonsituatie.

Eigen ervaring: 2 december 2011-27 december 2011

Dagelijks leven

Dagindeling

Mijn leven werd natuurlijk beïnvloed en beperkt door het dragen van de enkelband. Ik had het gevoel dat ik zaken op bepaalde momenten moest doen en dat spontaneïteit minder mogelijk was. Het is echter belangrijk in het kader van mijn beleving een onderscheid te maken tussen de week en het weekend. Een werkdag onder het ET was voor mij vergelijkbaar met een gewone werkdag. Ik vertrok naar mijn werk om 6u30, kwam aan op mijn werk en kwam thuis om 18u30. Op het werk was ik zo vrij als een vogel: ik ondervond niets van de enkelband. Na het werk stopte ik soms nog in de winkel als ik zag dat ik te vroeg thuis zou zijn. Dit vond ik moeilijk onder het ET: ik wist wanneer ik vertrok, maar ik wist nooit op voorhand wanneer ik exact thuis ging zijn. Het feit dat ik af en toe tijd over had, vond ik dan ook vervelend: ik wilde niet telkens sms'en naar Brussel. Een dag in het weekend of een verlofdag zag er echter helemaal anders uit. Ik mocht slechts een beperkt aantal uren buiten (vier uren), waardoor ik me sterk bewust was van het ET. Toen ik niet buiten mocht, probeerde ik me in huis zo veel mogelijk bezig te houden. Het hebben van bezigheden is namelijk heel belangrijk. Televisie kijken interesseert me niet, waardoor ik mijn huishouden strikt opvolgde, thuis werkte tijdens verlof of begon te kokkerellen. Internet werd speciaal geïnstalleerd, zodat ik mij daarmee kon bezig houden. De momenten die ik wel buiten mocht, waren goed gepland. Op die tijdstippen kreeg ik namelijk de kans datgene te doen dat ik buitenshuis wilde doen. Ik ging na wat ik zeker moest doen en wat ik dan eventueel nog kon doen. Het maken van een planning vond ik essentieel, want keuzes dienden sowieso gemaakt te worden. Ik begon altijd met die dingen die ik zeker wilde doen. Het eerste weekend leken de vier vrije uren lang: ik deed van alles extra om toch maar niet te vroeg thuis te zijn. Als ik daarentegen echt iets te doen had, dan waren vier uren weinig. We gingen bijvoorbeeld het tweede weekend gevelstenen en een vloer bestellen voor ons huis. De vloer werd echter niet besteld, omdat we maar 45 minuten meer hadden om thuis te zijn. Ik zag dat mijn vriend omwille van deze tijdsnood zenuwachtig werd, waardoor we dan maar tijdens mijn PV de vloer gingen bestellen.

Ervaren beperkingen en veranderingen

Ik had de indruk dat ik leefde in functie van het ET. Ik paste mij aan datgene aan wat ik kon doen en stelde andere (leuke) zaken uit naar latere momenten. Ik wilde bijvoorbeeld zelf mijn paard verzorgen, maar dit was

onmogelijk. De rode draad tijdens mijn ET was dan ook mijn uurwerk. Nog nooit controleerde ik zo vaak het uur als tijdens mijn ET. Ik wilde mijn tijd namelijk zo goed mogelijk besteden: ik had het gevoel dat ik geen tijd mocht verliezen als ik buiten was. Ik voelde tijdens vrije uren dan ook een druk om buiten te blijven. Ik had bijvoorbeeld eens een kwartiertje tijd over, waardoor ik besliste mijn oma snel te bezoeken. Dit zou ik anders nooit doen in 15 minuten: ik ga langer of ik ga niet...

Het ET liet me toe te proeven van het vrije leven (ik kon bijvoorbeeld een uurtje aanwezig zijn op een sinterklaasfeestje, ik kon enkele uurtjes op het pensioenfeest blijven), maar ook niet meer. Ik voelde mij hier niet goed bij. Ik had het gevoel aan de zijlijn te staan. Ik diende weg te gaan op die momenten dat het gezellig werd. Anderen stelden zich dan vragen, aangezien ik iemand ben die in normale omstandigheden zeker nog niet naar huis ga. Zowel ik als anderen verzonnen dan een verhaal om het ET te verbergen. Het penitentiair verlof daarentegen is een uitzondering op de regel en het verlicht het straffend gevoel. Tijdens die dagen had ik een echt vrij gevoel: ik kon alles doen wat ik wilde zonder op mijn uurwerk te moeten kijken. Het was ook op die momenten dat ik alle zaken deed die ik voordien had uitgesteld of gepland: bijvoorbeeld naar de bank gaan, naar de registratie gaan, de dieren verzorgen, enzovoort.

Werken

Ik heb eigenlijk geen invloed ondervonden van het ET op mijn werk. Mijn werk zal er wel een voordeel bij gehad hebben: ik werkte thuis tijdens het kerstverlof, wat ik anders niet zou gedaan hebben. Werken tijdens het ET was voor mij belangrijk in het kader van mijn beleving. Het zorgde ervoor dat ik het ET op die momenten als minder straffend ging ervaren. Ik had een dagbesteding, kon op mijn werk gaan en staan waar ik wilde en de dagen gingen er snel door voorbij. Wat me opviel was, dat ik geen extra verlof nam op momenten waarop ik geen PV had. Ik had anders maar vier uren vrij, wat niet veel is. Ik heb op die manier enkele dagen verlof niet opgenomen in 2011.

Hobby's

Mijn hobby is paardrijden. Ik wilde dit blijven doen tijdens mijn ET, wat mogelijk was mits aanpassingen. Ik spendeerde al mijn vrije weekuren hieraan. Ik moest wel een uur vroeger paardrijden, omdat ik ten laatste om 22u thuis moest zijn. Indien de lessen doorgingen zoals gepland, ondervond ik geen problemen. Het was echter een keer zo dat de les een halfuur later begon. Dit betekende dat de les doorging van 20u30 tot 21u30, maar ik diende om 21u45 al thuis te zijn. Ik begon paard te rijden met de idee dat ik vroeger ging stoppen. Dit lukte evenwel niet en het werd zelfs vijf

minuten later. Ik had nog tien minuten om thuis te zijn, maar ik moest het paard nog afzadelen en in de stal plaatsen. Ik deed alles ongelooflijk snel, terwijl ik dit anders heel rustig doe met oog voor het paard. Ik liep letterlijk over en weer en was erg zenuwachtig. Ik schrok hierbij van mezelf.

Sociaal leven

Ik had het gevoel dat ik veel minder buitenshuis was, wat invloed had op mijn sociaal leven. Ik zag veel minder (verschillende) mensen, waardoor ik me soms alleen voelde. De mensen die ik vaak zag, waren mensen die vlakbij woonden (mijn vriend en mijn ouders). Enkel de beste vrienden zag ik omdat zij eens langs kwamen of ik (kostbare) tijd aan hen wilde spenderen. Mijn schoonouders zag ik bijvoorbeeld veel minder: normaal springen we in de week 's avonds eens bij hen binnen. Nu was dit onmogelijk, behalve op woensdag; het was ingepland, terwijl het anders spontaan gebeurt.

Leuke dingen waar ik anders naartoe ga zoals een kerstmarkt, een feestje of een vriendenbezoek pasten nu niet altijd in mijn uurrooster. Als het er al in paste, had ik zoals vermeld het gevoel aan de zijlijn te staan: ik mocht er van proeven, maar het stopte als het leuk werd. Ik had hierdoor doorgaans het gevoel in mijn eigen wereld te leven mét mijn ET, aangezien de enkelband mijn sociaal leven sterk beperkte wat betreft activiteiten en personen.

Invloed van het ET op familie en huisgenoot

Familie

Mensen die wisten van het ET vonden het allemaal leuk dat ik dit kon ervaren. Ze hielden er dan ook rekening mee (mijn moeder kwam bijvoorbeeld veel vaker langs). Ze wisten dat ik minder weg kon en tijdig diende te vertrekken. Het is zelfs zo dat mijn schoonmoeder eens gelogen heeft tegen haar dochter op een sinterklaasfeestje. We moesten hals over kop vertrekken, waardoor vragen werden gesteld. Mijn schoonmoeder zei dat ik moe was. Daarnaast merkte ik op dat diegenen die er van wisten, mee op de klok gingen letten. Mijn oma wist het na een tijdje en zij hielp me herinneren aan mijn vertrekkur. Tenslotte is het zo dat ik afhankelijk was van anderen. Als ik bijvoorbeeld wilde bakken, maar niet al mijn ingrediënten in huis had, diende er iemand anders naar de winkel te gaan. Dit woog zwaar op me, aangezien ik graag onafhankelijk ben.

Huisgenoot

Mijn vriend vond het leuk dat ik deze kans kreeg. Ik denk wel dat hij er een grotere invloed van ondervond dan hij verwacht had. Hij moest buitenshuis veel meer alleen doen (zoals dieren eten geven, verbouwingen,

naar vrienden gaan, ...). Er kwam met andere woorden veel meer op zijn schouders terecht dan verwacht. Daarnaast is het ook zo dat hij meer op tijd ging leven. Hij ging samen met mij op de klok letten en hield rekening met mijn uurrooster. Hij bleef bijvoorbeeld thuis omdat 'ik anders alweer alleen thuis zat'. Tenslotte merkte ik ook dat hij het na verloop van tijd lastig kreeg om mijn ET te verzwijgen. Dit dient gekaderd te worden in het feit dat ik de enkelband droeg voor mijn werk. We hadden afgesproken dat we het enkel gingen vertellen aan mijn ouders, zijn ouders en mijn oma. Dit lukte in het begin vrij goed, maar na twee weken wisten veel mensen het via mijn vriend. Ik kon namelijk niet mee naar evenementen waar veel vrienden waren en waar we jaarlijks naartoe gaan (bijvoorbeeld de kerstmarkt). Mijn vriend was daar alleen en mensen vonden dit vreemd. Ze stelden zich luidop vragen over mijn afwezigheid.

Ik denk wel dat de invloed nog enigszins beperkt bleef, aangezien het iets was waar ik vrijwillig voor gekozen had. Toen ik bijvoorbeeld klaagde over pijn omwille van de enkelband, herinnerde mijn vriend mij eraan dat het mijn keuze was. Dat is een reactie die ik anders niet zou krijgen.

Emoties

Reacties anderen?

Als ik buitenshuis was, was ik me bewust van de enkelband. Ik lette er altijd op dat de enkelband goed verstopt zat onder mijn kous. Één keer had ik open schoenen aan zonder kousen. Op dit moment voelde ik me veel kwetsbaarder: de enkelband kon sneller zichtbaar worden. Ik merkte dat ik veel alerter was. Ik realiseerde me bijvoorbeeld in een pashokje dat de onderbenen zichtbaar zijn in de winkel. Ik hield mijn enkelband dan ook omhoog, tot op het moment dat hij opnieuw 'verstopt' was. Ik had namelijk schrik dat mensen dit zouden zien. Ik wilde namelijk niet dat veel mensen dit wisten en zagen. Er was een zekere schaamte aanwezig. Mensen die ik niet ken, weten namelijk niet dat ik een belevingsonderzoek doe naar het ET. Ik was nochtans op voorhand van plan om te gaan zwemmen of schoenen te gaan passen, om reacties van mensen te observeren. Dit is er niet van gekomen, uit schrik voor de reacties van de mensen.

Stress en angst

Ik was me heel bewust van de monitoring en dat bezorgde me toch een zekere angst. Ik voelde steeds een spanning bij het openen van mijn mailbox: zou ik een alarm veroorzaakt hebben?! Ik wilde het aantal namelijk beperken, waardoor ik zeer waakzaam was. Ik was bijvoorbeeld vaak bezig met de afstand die ik thuis kon afleggen. Ik rekende uit hoeveel meter ik mocht

bewegen en hoopte hierbij geen alarm te veroorzaken. Ik dacht bijvoorbeeld de eerste week dat ik bij mijn ouders kon gaan¹¹, aangezien ik geen alarmmelding kreeg. Maar de week nadien kreeg ik dit wel. Het feit dat ik niet onmiddellijk opgebeld werd bij een overtreding, zorgde voor extra onzekerheid. Daarnaast wilde ik het uurrooster respecteren: ik wilde mijn woning niet te vroeg verlaten (en controleerde daarom de tijd via teletext), maar ik wilde ook niet te laat thuis zijn (waarvoor ik mijn gsm-alarm twintig minuten vroeger liet aflopen). Op een dag was ik vijf minuten te laat thuis. Ik kreeg hiervan geen alarmmelding ondanks het feit dat ik dit verwacht had. Dit veroorzaakte bij mij de idee dat het niet zo erg is als ik vijf minuutjes te laat ben. Uiteindelijk had ik in totaal zes e-mails met alarmmeldingen. De eerste melding kreeg ik omdat ik in bad zat, bij de tweede leek het erop dat ik de enkelband extern had verwijderd (wat niet zo was: ik reed op dat moment met de wagen naar huis) en de andere waren er omdat ik in het huis van mijn ouders was. Deze laatste zouden leiden tot een herberekening van mijn vrije uren.

Doordat ik heel strikt op tijd moest leven, werd ik vooral op die momenten dat ik thuis moest vertrekken of thuis moest zijn, geconfronteerd met stress. Dit was het ergste buitenshuis, omdat ik soms met onverwachte situaties geconfronteerd werd zoals een treinstaking, een glad wegdek, veel verkeer, een wachtrij aan de kassa, enzovoort. Dit alles had effect op mijn rijstijl die ik aanpaste in functie van het uurrooster.

Deze gevoelens van stress en angst hadden zeker een invloed op mijn gedrag en gemoedstoestand. Ik merkte dit vooral toen mijn moeder op een avond problemen had met de printer. Ik wist namelijk dat de computer buiten de range stond, maar ik wist ook dat mijn moeder hulp nodig had. Ik besliste uiteindelijk om

te helpen, maar ik liep voortdurend heen en weer naar een punt binnen de range. Ik werd hierdoor zenuwachtig en kwaad op mijn moeder.

Afsluitend

Mijn ervaring met het ET was kort, maar belangrijk in het kader van mijn onderzoek. Ik ben het NCET dan ook enorm dankbaar voor de kans die ze me gaven. Ik maakte hierdoor tot op zekere hoogte kennis met de ervaringen van mijn respondenten. Het liet me namelijk toe datgene wat respondenten tegen me vertellen aan de lijve te ondervinden, waardoor ik me beter kan inleven in hun verhalen. Ik ben me er bewust van dat deze beleving nooit identiek kan zijn aan hun beleving, aangezien ik het ET kreeg in de marge van mijn onderzoek en ik voorheen nooit van mijn vrijheid werd beroofd.

In de academische literatuur is er weinig onderzoek voorhanden naar de beleving van het ET van zowel de veroordeelde als de huisgenoten.¹² Het lijkt alsof er een onuitgesproken akkoord bestaat dat hun mening irrelevant is.¹³ Met uitzondering van het onderzoek gedaan door Payne & Gainey¹⁴, Hucklesby¹⁵, Roberts¹⁶, Gibbs & King¹⁷ en Martin¹⁸ is er weinig diepgaand belevingsonderzoek naast de evaluatie-onderzoeken betreffende de startfase van het ET.¹⁹ De onderzoeken die er zijn focussen voornamelijk op de beleving van veroordeelden. Slechts zelden is er aandacht voor de beleving van de huisgenoten. Diverse onderzoeken wijzen echter op het belang van het bevragen van huisgenoten²⁰, maar slechts in enkele onderzoeken gebeurt dit effectief.²¹ Momenteel is er weinig discussie over de impact van ET op onschuldige derde partijen en de rol die familieleden spelen in het helpen beheren van straffen.

11 We wonen in een kangoeroewoning.

12 W. Bernasco, "Learning about crime from criminals: editor's introduction" in W. Bernasco (ed.), *Offenders on offending: learning about crime from criminals*, Cullompton, Willan, 2010; B.K. Payne en R.R. Gainey, "Is good-time appropriate for offenders on electronic monitoring? Attitudes of electronic monitoring directors", *Journal of criminal justice* 2000, afl. 6.

13 G. Mair en C. Nee, *Electronic monitoring: the trials and their results*, Home Office Research Study 120. London, Home Office, 1990; L. Robert, "Vrouwe Justitia: 'horen, zien en ... leren?"; Panopticon 2011.

14 B.K. Payne en R.R. Gainey, "A qualitative assessment of the pains experienced on electronic monitoring", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 1998; R.R. Gainey en B.K. Payne, "Understanding the experience of house arrest with electronic monitoring: an analysis of quantitative and qualitative data.", *International journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2000, afl. 1; B.K. Payne en R.R. Gainey, "The electronic monitoring of offenders released from jail or prison: safety, control, and comparisons to the incarceration experience", *The prison journal* 2004, afl. 4.

15 A. Hucklesby, "Vehicles of desistance? The impact of electronically monitored curfew orders.", *Criminology and Criminal Justice* 2008; A. Hucklesby, "Understanding offenders' compliance: a case study of electronically monitored curfew orders.", *Journal of law and society* 2009, afl. 2.

16 J.V. Roberts, *The virtual prison: community custody and the evolution of imprisonment*, Cambridge, University Press, 2004.

17 A. Gibbs en D. King, "The electronic ball and chain? The operation and impact of home detention with electronic monitoring in New Zealand.", *The Australian and New Zealand Journal of Criminology* 2003.

18 J.S. Martin, K. Hanrahan en J.H. Bowers, "Offenders' perceptions of house arrest and electronic monitoring.", *Journal of Offender Rehabilitation* 2009.

19 G. Mair en C. Nee, *Electronic monitoring: the trials and their results*, Home Office Research Study 120. London, Home Office, 1990; J. Bourn, "The electronic monitoring of adult offenders" 2006, http://www.nao.org.uk/publications/0506/the_electronic_monitoring_of_a.aspx; J. Bourn, "The electronic monitoring of adult offenders" 2006, http://www.nao.org.uk/publications/0506/the_electronic_monitoring_of_a.aspx; A. Church en S. Dunstan, *Home detention: the evaluation of the home detention pilot programme 1995-1997*, Wellington, Ministry of Justice, 1997, <http://www.justice.govt.nz/publications/publications-archived/1997/the-evaluation-of-the-home-detention-pilot-programme>; A. Kensey, A. Pitoun, R. Levy en P.V. Tournier, *Sous surveillance électronique. Le mise en place du 'bracelet électronique' en France (octobre 2000 - mai 2002)*, Parijs, 2003; L. Robert en E. Stassart, "Onder elektronisch toezicht gestelden aan het woord: krachtlijnen uit het eerste Belgische onderzoek." in T. Daems, S. De Decker, L. Robert en F. Verbruggen (eds.), *Elektronisch toezicht. De virtuele gevangenis als reële oplossing?*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2009.

Het lijkt me daarom, mede op basis van mijn eigen ervaring, belangrijk om in de toekomst ook aandacht te hebben voor de ervaringen van huisgenoten in het kader van het ET. Hoewel mijn situatie uniek was (ET in het kader van onderzoek), sluiten mijn bevindingen en belevingen nauw aan met de resultaten van bestaande onderzoeken.

Bovenstaand verhaal toont aan dat mijn omgeving en ikzelf geconfronteerd werden met diverse gevoelens en situaties die kenmerkend zijn voor het leven met een enkelband. Op de momenten dat ik ergens wilde zijn, maar niet kon omwille van mijn ET, ervoer ook ik de straf en het 'thuis opgesloten zijn'. Uiteindelijk was ik wel blij dat ik op bepaalde momenten toch kon deelnemen aan sociale activiteiten (zoals het sinterklaasfeestje en het pensioenfeest), weliswaar beperkt in tijd. Het leerde me daarom des te meer te genieten van de momenten dat ik buiten mocht zijn. Het ET bezorgde mij vaak een dubbel gevoel: ik was vrij, maar op bepaalde momenten dan toch weer niet (bvb. werkdag versus vrije dag). Ik had de indruk dat mijn leven grotendeels door anderen (zijnde justitie) werd bepaald.

Daarnaast mag de invloed op mijn omgeving niet onderschat worden. Het leven van mijn huisgenoot werd duidelijk beïnvloed door mijn ET. Dit had mijn vriend oorspronkelijk onderschat. Hij hield samen met mij de klok in de gaten en werd zenuwachtig als we in tijdsnood kwamen. Hij moest ook veel vaker alleen op stap, waardoor hij geconfronteerd werd met vragen van anderen. Tenslotte ondervonden ook anderen een invloed van de enkelband. Personen die weet hadden van het ET hielden rekening met mijn beperkingen: ik kon hen niet helpen indien nodig, ze verzonnen smoesjes voor mijn afwezigheid of vroegtijdig vertrek, ze controleerden mee mijn uurrooster, enzovoort. Ik was ook afhankelijker van hen, waardoor veel meer op hun schouders terecht kwam. Diegenen die het niet wisten, stelden zich vragen bij mijn afwezigheid en dienden zich te schikken naar mijn mogelijkheden. Deze ervaring maakte mij duidelijk dat het ET niet enkel een invloed heeft op het leven van diegene die de enkelband draagt. Anderen worden namelijk (onbewust) mee betrokken in deze beleving. Dit toont aan dat het hebben van aandacht voor de verhalen van het 'ruwe materiaal' interessante informatie kan opleveren.

20 R.R. Gainey en B.K. Payne, "Understanding the experience of house arrest with electronic monitoring: an analysis of quantitative and qualitative data," International journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 2000, afl. 1; A. Gibbs en D. King, "The electronic ball and chain? The operation and impact of home detention with electronic monitoring in New Zealand," The Australian and New Zealand Journal of Criminology 2003; J.S. Martin et al., "Offenders' perceptions of house arrest and electronic monitoring," Journal of Offender Rehabilitation 2009; L. Robert en E. Stassart, "Onder elektronisch toezicht gestelden aan het woord: krachtlijnen uit het eerste Belgische onderzoek," in T. Daems et al. (eds.), Elektronisch toezicht. De virtuele gevangenis als reële oplossing?, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2009; K. Beyens, R. Bas en D. Kaminski, "Elektronisch toezicht in België. Een schijnbaar penitentiair onstoppingsmiddel," Panopticon 2007.

21 J.V. Roberts, The virtual prison: community custody and the evolution of imprisonment, Cambridge, University Press, 2004; A. Church en S. Dunstan, Home detention: the evaluation of the home detention pilot programme 1995-1997., Wellington, Ministry of Justice, 1997; D. Doherty, "Impressions of the impact of the electronic monitoring program on the family," in K. Schulz (ed.), Electronic monitoring and corrections: the policy, the operation, the research., Canada, Simon Fraser University, 1995; A. Gibbs en D. King, "Home detention with electronic monitoring: the New Zealand experience," Criminal Justice 2003.

Terug achter de tralies: de eerste nationale cijfers over wederopsluiting na vrijlating

Luc Robert & Eric Maes *

Onderzoek naar recidive heeft in de criminologie al sinds geruime tijd een belangrijke status. Recidiveonderzoek is wetenschappelijk van belang om meer inzicht te krijgen in types daders of dadergroepen en in criminele carrières (levensloopanalyses), waarbij onder andere nagegaan wordt waarom daders die zeer frequent feiten plegen, daar op een bepaald ogenblik mee stoppen (in de criminologische literatuur spreekt men van 'desistance'). Ook draagt dergelijk onderzoek bij tot betere kennis van de etiologie van criminaliteit (onderzoek naar de oorzaken van criminaliteit). Daarnaast geldt recidive als een criterium van succes of mislukking bij effectstudies (zowel evaluatieonderzoek als experimenteel onderzoek ter voorbereiding of invoering van nieuw beleid).¹ Bovendien biedt recidiveonderzoek ook voordelen voor het (straf)beleid. Het kan toelaten na te gaan of een wijziging in beleid de verwachte effecten heeft, of een bepaalde aanpak tot winsten in efficiëntie en effectiviteit kan leiden en zo meer.

Ondanks het potentieel van recidiveonderzoek is België één van de weinige Europese landen waar geen nationale recidivecijfers beschikbaar zijn.² Een bevraging door onderzoekers aan het Nederlandse Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) toonde enkele jaren geleden aan dat België op dat vlak stilaan een buitenbeentje in West-Europa is.³ Naast ontwikkelingen in Zuid-Europa hebben Oost-Europese landen de afgelopen jaren nationaal recidiveonderzoek ontwikkeld en zij beschikken daarmee over meer informatie dan België.⁴ Wat nationale recidivecijfers betreft, lijkt België meer en meer achterop te hinken in vergelijking met andere Europese landen.

Aan het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) is recent een studie uitgevoerd over

wederopsluiting na vrijlating uit de gevangenis. Dat is niet hetzelfde als recidiveonderzoek, maar informatie over nieuwe opsluitingen na vrijlating vormt wel een belangrijke opstap naar nationale recidivecijfers. Bovendien levert dit onderzoek voor het eerst in België nationale cijfers over wederopsluiting van vrijgelaten veroordeelden aan. Een selectie van de resultaten kwam op 15 februari in de Commissie Justitie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers ter sprake en kreeg tevens weerklink in de media.

In deze bijdrage zetten we zeer beknopt de studie uiteen en stellen we de belangrijkste resultaten voor.⁵ Eén belangrijk conceptueel onderscheid verdient voorafgaandelijk toelichting: het verschil tussen recidive en wederopsluiting.

Recidive en wederopsluiting: overlappend, maar niet identiek

In de wetenschappelijke literatuur bestaan tal van definities en invullingen van recidive, gaande van recidive in het geval gekende daders een nieuw politiecontact hebben, tot en met recidive als vrijgelaten veroordeelden opnieuw veroordeeld worden tot een gevangenisstraf van een bepaalde minimale duur. Daarnaast is er de juridische invulling van recidive, wettelijke herhaling, maar deze is minder aangewezen om sociaalwetenschappelijk recidiveonderzoek op te zetten. Het gaat bij de wettelijke herhaling om een juridische kwalificatie van de feiten (overtreding, wanbedrijf, misdaad) en hun onderlinge opeenvolging. Niets sluit uit dat in recidiveonderzoek ook naar wettelijke herhaling kan gekeken worden, maar voor sociaalwetenschappelijk onderzoek naar recidive is het een minder voor de hand liggend uitgangspunt. In het onderzoek over wederopsluiting waarover we verder zullen rapporteren, gaat het niet expliciet om recidive.

* Luc Robert is onderzoeker aan het NICC en vrijwillig wetenschappelijk medewerker, LINC, KU Leuven. Eric Maes is onderzoeker aan het NICC.

1 Zie bijvoorbeeld B. Wartna, "Recidiveonderzoek in Nederland", Tijdschrift voor Criminologie, 1999, Vol.41, 41-43.

2 Er bestaat wel Belgisch recidiveonderzoek, maar daarbij gaat het steeds om eerder geringe en selectieve groepen (bv probanten in Antwerpen,...). Voor de belangrijkste referenties naar Belgisch recidiveonderzoek, zie L. Robert en E. Maes, Wederopsluiting na vrijlating uit de gevangenis. Brussel, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie. Collectie van onderzoeksrapporten & onderzoeksnota's n°27, 2012, 151 p. + bijlagen. Online beschikbaar op: <http://nicc.fgov.be/nieuwe-publicatie-onderzoeksrapport-wederopsluiting-na-vrijlating-uit-de-gevangenis-0> (enkel Nederlandstalige versie).

3 B.S.J. Wartna en L.T.J. Nijssen, National studies on recidivism. An inventory of large-scale recidivism research in 33 European countries, Den Haag, WODC-studies on recidivism. Fact sheet 2006-11, 2006, 10p.

4 A. Ahven, Recidivism study in Estonia, presentatie tijdens de European Society of Criminology Conference, Vilnius, 21-23 september 2011.

5 Voor meer informatie verwijzen we de lezer graag naar het volledige onderzoeksrapport (cf. supra).

In een onderzoek met de vrijlating van veroordeelden als startpunt kan *recidive* opgevat worden als *het plegen van nieuwe strafbare feiten na de vrijlating uit detentie waarvoor men uiteindelijk ook veroordeeld wordt*. *Wederopsluiting* verwijst naar *het opnieuw opgesloten worden in de gevangenis, ongeacht de reden voor die nieuwe opsluiting*. Een wederopsluiting wijst niet altijd op *recidive*, net zoals *recidive* niet altijd leidt tot wederopsluiting. Immers, niet alle veroordeelden die na vrijlating opnieuw in de gevangenis belanden, hebben nieuwe feiten gepleegd die leiden tot een veroordeling. Sommige personen worden opnieuw beklaagd, maar uiteindelijk buiten vervolging gesteld; anderen zien bijvoorbeeld hun vervroegde invrijheidstelling ingetrokken, enkel en alleen omdat ze zich niet aan de voorwaarden gehouden hebben. Wederopsluiting gelijkstellen met *recidive* zou vanuit die overwegingen een *overschatting* van de *recidive* inhouden. Anderzijds geldt ook dat personen wel kunnen gerecidiveerd hebben, zonder dat ze opnieuw in de gevangenis zijn beland. Naast de mogelijkheid dat personen nieuwe feiten gepleegd hebben, zonder dat de strafrechtsbedeling daar kennis van genomen heeft (in de criminologie wordt de term *'dark number'* gebruikt – een ongekend aantal feiten), is er ook geen noodzakelijke samenhang tussen nieuwe feiten en een latere opsluiting in de gevangenis. Met andere woorden, een vrijgelaten veroordeelde kan nieuwe feiten gepleegd hebben en veroordeeld worden tot een penale boete, een werkstraf, ... *Recidive* gelijkstellen met wederopsluiting houdt dus eveneens een mogelijke *onderschatting* in van de feitelijke *recidive*. Een bijkomende reden om te spreken van wederopsluiting en niet van *recidive* volgt uit de beschikbare gegevens waarbij in het kader van de studie kon gebruik gemaakt worden. Het onderzoek is gebaseerd op gegevens van de penitentiaire databank SIDIS-Griffie. In die databank staat de datum van de feiten waarvoor men veroordeeld werd niet geregistreerd. Het is dus theoretisch mogelijk dat een veroordeelde na zijn vrijlating een nieuwe veroordeling tot opsluiting krijgt voor feiten die hij voor zijn vrijlating heeft gepleegd, maar waarbij de uiteindelijke veroordeling pas na enige tijd kon gebeuren. In dat geval is er strikt genomen ook geen *recidive*: er zijn geen feiten *na* de vrijlating gepleegd. In het onderzoek is slechts beperkt nagegaan waarom er een wederopsluiting plaatsvond.

Er is weliswaar een belangrijke overlap tussen wederopsluiting en *recidive*, maar binnen het bestek van het onderzoek en door het ontbreken van bepaalde gegevens in de databank kon dat niet volledig uitgeklaard worden. Wederopsluiting kan dus hoogstens als een *by proxy* of indicatie van *recidive* gezien worden, doch met bovenstaande reserves.

Terug naar de gevangenis: het onderzoek⁶

Centrale vragen

In eerste instantie beoogden we met het onderzoek antwoorden te formuleren op enkele beschrijvende onderzoeksvragen. De centrale vraag van het onderzoek betreft de *prevalentie* van wederopsluiting van (veroordeelde) personen die vanuit de gevangenis werden vrijgelaten: Hoeveel (veroordeelde) personen worden na hun vrijlating opnieuw in de gevangenis opgesloten? Een bijkomende vraag heeft betrekking op de *snelheid* tot wederopsluiting: Wat is de duur in vrijheid vooraleer vrijgelaten (veroordeelde) personen opnieuw in de gevangenis belanden? Voor diegenen die opnieuw opgesloten zijn, wordt ook nagegaan hoe vaak zij in de gevangenis beland zijn na hun vrijlating: Wat is de *frequentie* van wederopsluiting voor diegenen die terug opgesloten worden. Daarbij wordt ook beknopt in kaart gebracht voor hoelang ze opnieuw werden opgesloten.

Naast deze basiscijfers is tevens de invloed nagegaan van enkele gegevens op het al of niet opnieuw opgesloten worden. Deze oefening is gericht op het identificeren van mogelijke factoren die bijdragen in een terugkeer naar de gevangenis (zie 'methode').

Gegevens

Het onderzoek is gebeurd op basis van gegevens van de penitentiaire databank SIDIS-Griffie. Werken vanuit een databank heeft altijd consequenties voor een onderzoek: de inhoud van de databank bepaalt de grenzen van het onderzoek. Enkel wat in de databank zit, kan eruit gehaald worden, niets meer en ook niets minder. In het onderzoek staat een wederopsluiting voor een nieuwe registratie in SIDIS-Griffie na vrijlating. Dat betekent echter niet in alle gevallen dat de persoon fysiek opnieuw is opgesloten. In het geval van korte vrijheidsstraffen is het bijvoorbeeld mogelijk dat iemand zich moet aanmelden in de gevangenis (met registratie van een nieuwe opsluiting), maar nadien de gevangenis kan verlaten met het oog op elektronisch toezicht. Sommige zeer korte straffen worden bovendien niet meer uitgevoerd (in dit geval is er ook geen sprake van enige opsluiting), of er geldt hiervoor een systeem van onmiddellijke voorlopige invrijheidstelling (wel een geregistreerde opsluiting, maar zonder fysiek verblijf in de gevangenis).

De databank bevat onder meer gegevens over het begin en einde van een opsluiting (en dus ook over de duur van een opsluiting, op basis van het verschil

⁶ Wat volgt, is een selectie uit het onderzoeksrapport. We verwijzen geïnteresseerde lezers graag voor bijkomende informatie naar het rapport.

in data van opsluiting en vrijlating), over het geslacht, de leeftijd, de nationaliteit, het detentieregime bij vrijlating (is men fysiek vanuit de gevangenis vrijgelaten, of vanuit het detentieregime van elektronisch toezicht of beperkte detentie), de modaliteit van vrijlating ('algemene' voorlopige invrijheidstelling, 'specifieke' voorlopige invrijheidstelling, voorwaardelijke invrijheidstelling, strafeinde, vrijlating op basis van de wet op de voorlopige hechtenis, andere), het type feiten waarvoor men in de gevangenis verbleef (door ons gereduceerd tot enkele categorieën: drugsdelicten, eigendomsdelicten, geweldsdelicten, seksuele delicten, een restgroep en een groep met combinaties van minstens twee types delicten), het aantal verschillende types feiten, en een aantal kenmerken van de gevangenis op het ogenblik van de vrijlating (open versus gesloten gevangenis; de grootte van de gevangenis; het Gewest van de gevangenis van waaruit vrijgelaten); en het aantal voorgaande opsluitingen.

De onderzoekspopulatie bestond uit alle personen vrijgelaten in de periode tussen 1 januari 2003 en 31 december 2005. Tot op 8 augustus 2011, de datum van de gegevensextractie uit SIDIS-Griffie, is voor deze onderzoekspopulatie nagegaan of ze opnieuw in de gevangenis beland zijn, na hoeveel dagen in vrijheid, en hoe vaak.

In de context van dit onderzoek geldt *de eerste of enige vrijlating in de periode tussen 2003 en 2005 als referentievrijlating*. Die periode is gekozen omwille van informatie die pas vanaf 2003 systematisch is geregistreerd in SIDIS-Griffie en om na te gaan of niet vertrokken wordt vanuit een afwijkende groep (bv. meer vrijlatingen in één bepaald jaar in vergelijking met andere jaren). Vanaf de referentievrijlating tot en met 8 augustus 2011 is bekeken of de betrokkenen opnieuw in de gevangenis zijn beland. De opvolgingstermijn bedraagt dus minimum ca. 5 jaar en 7 maanden en maximum ca. 8 jaar en 7 maanden.

Methode

Met de gegevens uit SIDIS-Griffie werd een databestand opgemaakt met daarin kenmerken van *alle* personen vrijgelaten in de periode 2003-2005. Eerst is nagegaan *hoeveel invrijheidstellingen* er waren (los van het aantal personen: één persoon kan op korte tijd meermaals opgesloten en vrijgelaten worden), vervolgens *hoeveel personen* een referentievrijlating hadden (los

van het wettelijk statuut van de persoon: een persoon kan vrijgelaten zijn als beklaagde, als veroordeelde, als geïnterneerde, of onder een ander statuut, d.i. de restgroep 'andere'). Daarna is meer ingezoomd op de *veroordeelden*.

Voor veroordeelden zijn overlevingsduuranalyses opgesteld – statistische tests die toelaten verschillen na te gaan in het al of niet opnieuw opgesloten worden, en dat rekening houdend met de tijd in vrijheid en met één of meerdere kenmerken van de personen die vrijgelaten zijn. Eerst is per beschikbaar kenmerk (geslacht, nationaliteit,...) nagekeken of er qua wederopsluiting verschillen zijn tussen groepen veroordeelden. Bijvoorbeeld: verschillen vrijgelaten veroordeelde mannen en vrouwen van elkaar in termen van wederopsluiting? De berekening daarvan gebeurde met een Kaplan-Meier test. Daarna is aan de hand van een multivariate test (Cox regressie) de invloed op wederopsluiting nagegaan van elk beschikbaar kenmerk.

Het is van belang te benadrukken dat met dit onderzoek geen vooraf bestaande kennis getoetst is. Het ging op de eerste plaats om het in kaart brengen van basiscijfers: de eerste nationale cijfers over wederopsluiting. Daarnaast is voor alle kenmerken nagegaan wat hun onderscheiden invloed is op het al of niet opnieuw opgesloten worden. Steeds moet daarbij voor ogen gehouden worden dat slechts een beperkt aantal kenmerken beschikbaar was (geen informatie over het aantal eerdere veroordelingen; geen duidelijke informatie over het verblijfsrecht van personen die niet in het bezit zijn van de Belgische nationaliteit,...). De resultaten van de overlevingsduuranalyses moeten dus met enige omzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Beschrijvende resultaten: prevalentie, snelheid en frequentie

Prevalentie

In tabel 1 is te zien hoeveel *invrijheidstellingen* in totaal plaatsvonden in de periode 2003-2005: in totaal waren er in die periode *46.789 vrijlatingen*. Deze tabel zegt weinig over het aantal personen: de ene persoon kan één keer in deze cijfers voorkomen, een andere kan meermaals in één en hetzelfde jaar of binnen de referentieperiode 2003-2005 vrijgelaten zijn.

Uit deze tabel blijkt dat er geen belangrijke afwijkingen

Tabel 1. aantal invrijheidstellingen per jaar

jaar	totaal aantal vrijlatingen	% (afgerond)
2003	15.977	34,1 %
2004	15.342	32,8 %
2005	15.470	33,1 %
totaal	46.789	100 %

zijn van het ene jaar ten aanzien van het andere. Het aantal invrijheidstellingen lag dicht bij elkaar.

Vervolgens is bekeken hoeveel *personen* per jaar een referentievrijlating hebben. Uit tabel 2 blijkt dat in 2003 meer personen een referentievrijlating hebben dan in de twee volgende jaren. Ook is er een daling tussen 2004 en 2005. Die daling is logisch te verklaren: indien de eerste vrijlating gebeurt in 2003, maar de persoon in kwestie nadien één keer of meer opgesloten en opnieuw vrijgelaten is (in 2004 en/of in 2005), dan telt alleen de vrijlating in 2003 als referentievrijlating; een gelijkaardige redenering geldt voor 2004 ten opzichte van 2005.

In totaal gaat het hier om 39.450 *personen* met een referentievrijlating, met het grootste aantal in 2003 en het kleinste aantal in 2005. Deze cijfers wijzen op een selectie-effect en op interactie tussen de referentiejaren: de 3 jaren staan qua aantal personen met een referentievrijlating niet volledig los van elkaar.

Tevens staat in tabel 2 het aantal personen met een wederopsluiting. In totaal belandt 41,1% van alle personen na hun referentievrijlating nogmaals in de gevangenis. Verschillen in wederopsluiting tussen de drie jaren hebben onder meer ook te maken met het verschil in de duur van de opvolging: wanneer iemand is vrijgelaten in 2003, is er ook een langere periode om opnieuw in de gevangenis terecht te komen dan voor iemand vrijgelaten in 2005 (telkens met opvolging tot 8 augustus 2011).

Voor alle personen is nagegaan onder welk statuut ze bij hun referentievrijlating de gevangenis verlaten hebben. Tabel 3 bevat die informatie en geeft eveneens

een beeld van het aantal personen met een wederopsluiting per wettelijk statuut. Bij de veroordeelden is de verdeling per jaar vermeld. Uit de tabel komt onder andere naar voor dat de meerderheid van vrijgelaten geïnterneerden opnieuw opgesloten wordt (62,3%) en dat 44,1% van alle veroordeelden opnieuw in de gevangenis terecht komt.

Het aantal veroordeelden met een wederopsluiting verschilt per jaar van vrijlating en dat om technische en methodologische redenen. Onder meer is dat te wijten aan de duur van de opvolging die langer is voor personen vrijgelaten in 2003 (een langere opvolgingsperiode verwijst naar meer tijd in vrijheid en dus theoretisch meer kans om opnieuw opgesloten te worden; cf. *supra*). Een andere reden heeft te maken met de snelheid tot wederopsluiting. Een belangrijk aantal personen wordt al binnen het eerste jaar na vrijlating opnieuw opgesloten en die groep is bij de personen met een referentievrijlating in het volgende jaar niet meer meegeteld. Het referentiejaar 2003 is dus meer representatief dan de volgende 2 jaren. De definitief veroordeelden met een vrijlating in 2003 zijn dus het meest aangewezen voor de overlevingsduuranalyse (zie verder: de Cox regressie). Van die groep is 48,2% binnen de opvolgingsperiode van het onderzoek opnieuw in de gevangenis beland.

De reden(en) van wederopsluiting (nieuwe feiten,...) en de hechtenistitels die tijdens de nieuwe opsluiting in uitvoering kwamen, konden binnen het tijdsbestek van het onderzoek niet in detail nagegaan worden. Wel is op basis van de gegevens uit SIDIS-Griffie onder meer gekeken naar de wettelijke toestand bij de eerste (of enige) wederopsluiting van de 6.501 veroordeelden die opnieuw in de gevangenis beland zijn. Die infor-

Tabel 2. aantal personen met referentievrijlating

jaar van vrijlating	aantal personen met referentievrijlating	% (afgerond)	aantal personen met nieuwe opsluiting	% (afgerond)
2003	15.094	38,3%	6.840	45,3%
2004	12.737	32,3%	5.116	40,2%
2005	11.619	29,5%	4.257	36,6%
totaal	39.450	100 %	16.213	41,1%

Tabel 3. aantal personen met referentievrijlating volgens wettelijke toestand (2003-2005)

wettelijke situatie	aantal	% (afgerond)	aantal met een wederopsluiting	% (afgerond)
beklaagden	17.584	44,6%	7.047	40,1%
veroordeelden	14.754	37,4%	6.501	44,1%
2003	6.261		3.016	48,2%
2004	4.581		1.987	43,4%
2005	3.912		1.498	38,3%
geïnterneerden	1.175	3,0%	732	62,3%
andere	5.937	15,0%	1.933	32,6%
totaal	39.450	100%	16.213	41,1%

matie geeft volgend beeld: 3.600 personen belanden opnieuw in de gevangenis als beklagde (of gelijkgestelde), 2.591 als veroordeelde, 22 als geïnterneerde en 288 gevallen zitten in een restgroep, met onder meer 203 personen opgesloten in afwachting van een eventuele intrekking van hun voorwaardelijke invrijheidstelling en 67 opgesloten wegens een schorsing van hun voorwaardelijke invrijheidstelling (situatie op het ogenblik van de wederopsluiting).

Snelheid tot wederopsluiting

Ten tweede is bekeken hoe snel vrijgelaten veroordeelden opnieuw in de gevangenis belanden. Berekend op basis van de totale groep veroordeelden met een wederopsluiting (6.501 van de 14.754 veroordeelden) geldt als gemiddelde duur tot wederopsluiting 795,23 dagen (dus iets meer dan 2 jaar), de mediaan (een meer correcte centrummaat) bedraagt 584 dagen. Dat betekent dat de helft van alle personen met een wederopsluiting, binnen de 584 dagen na hun vrijlating opnieuw in de gevangenis beland is. De duur in vrijheid voor de groep met een wederopsluiting loopt enorm sterk uiteen: tussen 1 dag in vrijheid (uren werden niet afzonderlijk berekend en zijn afgerond naar 1 dag: het gaat dus om wederopsluiting op dezelfde dag als de vrijlating) en 3.100 dagen in vrijheid tot wederopsluiting.

Frequentie van wederopsluitingen

Uit tabel 4 komt naar voor dat iets minder dan de helft van de 6.501 (veroordeelde) personen met een wederopsluiting één keer in de gevangenis terecht gekomen is. Voor diegenen met meer dan één wederopsluiting geldt dat een kleine groep van 368 personen minstens 5 nieuwe opsluitingen op zijn naam verzameld heeft. 1 op de 40 vrijgelaten veroordeelden met een nieuwe opsluiting (2,5%) belandt meer dan 5 keer in de gevangenis.

Duur van wederopsluiting

De totale duur die men bij nieuwe opsluiting achter de tralies heeft gezeten, is eveneens berekend. Voor diegenen die op de einddatum van de opvolgingsperiode nog in de gevangenis verbleven, liep de periode van wederopsluiting tot 8 augustus 2011. Onze informatie is dus onvolledig (omdat een deel van de personen nog opgesloten zit en de duur van opsluiting voor hen nog zal oplopen), maar geeft alleszins een eerste indicatie. Bijna de helft van alle veroordeelde personen met (minstens één) nieuwe opsluiting verblijft hoogstens één jaar opnieuw in de gevangenis (3.191 of 49,1%). Voor 509 personen (7,9%) geldt na hun referentievrijlating dat ze minstens 5 jaar opnieuw gedetineerd zijn. In 4 gevallen is dat zelfs meer dan 8 jaar (zij verlieten in 2003 de gevangenis, zijn kort nadien opnieuw opgesloten en zaten tot 2011 in de gevangenis).

Overlevingsduuranalyse: welke variabelen spelen mee bij wederopsluiting?

Een overlevingsduuranalyse laat toe om de invloed van een variabele na te gaan op het al dan niet plaatsvinden van een gebeurtenis ('overleving': ja of nee), en dat op basis van de volledige opvolgingsduur van alle gevallen in het onderzoek. In dit onderzoek is een Cox regressie gebruikt, een test die toelaat om alle beschikbare variabelen samen te nemen en dan naar de individuele bijdrage te kijken voor elke afzonderlijke variabele in het geheel. De test laat concreet toe om de variabelen te identificeren die bijdragen tot het opnieuw opgesloten worden (ja/nee) en dat voor de totale duur van de opvolgingsperiode, met ingebouwde correctie voor verschillen in opvolgingsduur. Telkens wordt per variabele een referentiewaarde genomen, waarmee vervolgens de resultaten van de andere waarden op die variabele vergeleken worden. De test geeft dus een relatieve kans op wederopsluiting, geen absolute. In tabel 5 staan per variabele de resultaten van de Cox regressie. De eerste kolom bevat de variabele en de verschillende meetwaarden (bv. geslacht: man en vrouw). De volgende kolom bevat telkens de

Tabel 4. frequentie van wederopsluitingen

aantal wederopsluitingen	aantal	% totaal	% bij wederopsluitingen
geen wederopsluiting	8.253	55,9%	
1 wederopsluiting	3.071	20,8%	47,2%
2 wederopsluitingen	1.770	12,0%	27,2%
3 wederopsluitingen	854	5,8%	13,1%
4 wederopsluitingen	440	3,0%	6,8%
5 wederopsluitingen	204	1,4%	3,1%
> 5 wederopsluitingen	164	1,1%	2,5%
totaal	14.754	100%	100%

⁷ Dit aantal is kleiner dan het aantal veroordeelden vermeld in tabel 3 (voor 2003: n = 6261). Cases met ontbrekende meetwaarden worden in SPSS systematisch uit de Cox regressie verwijderd, vandaar het verschil.

Tabel 5. resultaten Cox regressie referentievrijlating 2003 (n = 6254 veroordeelden⁷)

factoren	exp (B)	P	95% betrouwbaarheidsinterval	
<i>geslacht</i>				
vrouw *	1			
man	1,265	.014	1,048	1,527
<i>nationaliteit</i>				
Belgische *	1			
buurland	.587	.000	.477	.723
Oost-Europa	.719	.001	.591	.875
Zuid-Europa	1,136	.161	.951	1,357
Maghreb + Turkije	1,102	.054	.998	1,217
andere	.773	.015	.627	.952
<i>leeftijd</i>				
max 20j *	1			
21-30j	.685	.000	.585	.803
31-40j	.426	.000	.360	.503
41-50j	.297	.000	.246	.359
51-60	.258	.000	.201	.332
ouder dan 60j	.235	.000	.142	.390
<i>regime bij vrijlating</i>				
gewoon regime *	1			
elektronisch toezicht	.585	.000	.521	.656
bepaalde detentie	.780	.028	.625	.974
<i>modaliteit van vrijlating</i>				
VLV algemeen *	1			
VLV specifiek	.625	.071	.376	1,040
VI	1,124	.254	.920	1,373
strafeinde	1,083	.421	.892	1,316
voorlopige hechtenis	1,286	.000	1,133	1,460
andere	1,314	.314	.773	2,233
<i>strafduur</i>				
max 6 maanden *	1			
> 6 m – 1j	1,183	.003	1,060	1,320
> 1j – 3j	1,189	.002	1,063	1,329
>3j – 5j	.970	.784	.783	1,203
>5j – 10j	.863	.223	.681	1,094
>10j (incl crim straffen)	.660	.022	.462	.942
<i>type gevangenis</i>				
open *	1			
gesloten	1,168	.062	.992	1,374
<i>grootte gevangenis</i>				
klein (capaciteit max 150 plaatsen) *	1			
middelgroot (> 150 – 350 plaatsen)	.974	.617	.877	1,081
groot (> 350 plaatsen)	1,018	.729	.919	1,128
<i>gewest gevangenis</i>				
Vlaanderen *	1			
Wallonië	.873	.001	.804	.949
Brussel	.775	.000	.681	.880
<i>aantal verschillende types feiten</i>				
1 type feiten *	1			
2 types feiten	1,031	.712	.878	1,210
3 types feiten	1,068	.516	.875	1,305
4 types feiten	1,219	.077	.979	1,517
5 types feiten	1,294	.038	1,015	1,650
meer dan 5 types feiten	1,215	.112	.956	1,545
<i>type feiten</i>				
drugdelicten *	1			
eigendomsdelicten	1,411	.000	1,201	1,657
gewelddelicten	1,326	.001	1,118	1,574
seksuele delicten	.653	.023	.453	.942
restgroep types delicten	1,279	.010	1,061	1,542
minstens twee types delicten gecombineerd	1,398	.003	1,121	1,743
<i>duur opsluitingen tot referentievrijlating</i>				
1-365 d (max 1j) *	1			
>1 – 2j	1,003	.958	.885	1,138
>2 – 5j	1,001	.986	.868	1,155
>5 - 10j	1,380	.000	1,157	1,647
>10j	1,693	.000	1,300	2,205
<i>aantal vroegere detenties</i>				
geen eerdere opsluiting *	1			
1	1,717	.000	1,536	1,920
2	2,003	.000	1,761	2,278
3	2,290	.000	1,984	2,644
4	2,988	.000	2,537	3,519
5	2,735	.000	2,259	3,311
meer dan 5	3,061	.000	2,607	3,594

(Chi² = 1167.590; df = 48; p = .000)

referentiewaarde (bij de referentiegroep is die steeds 1) en de relatieve kans voor de andere meetwaarden. De derde kolom wijst op de kans dat het gaat om een statistisch betekenisvol verschil tussen de referentiewaarde en de specifieke meetwaarde. We hanteren hier de norm van .05 (of 5%), wat betekent dat een verband statistisch betekenisvol is wanneer het in hoogstens 5 op de 100 gevallen niet van elkaar verschilt. De in vet weergegeven cijfers wijzen dus telkens op een significant resultaat. De laatste twee kolommen worden voor de volledigheid vermeld (95% betrouwbaarheidsinterval voor de meetwaarden die vergeleken worden met de referentiewaarde). Telkens moeten we benadrukken dat het gaat om vergelijkingen tussen groepen, zonder dat dit *per se* wijst op oorzakelijkheid (er zijn maar enkele variabelen gemeten).

Een concreet voorbeeld uit tabel 5 laat toe om dit te verduidelijken. Voor de variabele geslacht is de waarde 'vrouw' de referentiewaarde; de relatieve kans voor de referentiewaarde bedraagt 1 (tweede kolom). De andere waarde, 'man', wordt daarmee vergeleken. Indien het 95% betrouwbaarheidsinterval niet overlapt met de waarde 1 (laatste 2 kolommen), dan geldt minstens in 95% van alle gevallen een verschil tussen mannen en vrouwen in het al of niet opnieuw opgesloten worden. In de tabel 'P' is meer in detail vermeld hoe groot de kans op een toevallig verschil is. Is de kans dat mannen en vrouwen van elkaar verschillen kleiner of gelijk aan .05 (5%), dan is dat statistisch significant (en dus niet louter toevallig). In tabel 5 zien we dat mannen verschillen van vrouwen ($p < .05$) en dan moet gekeken worden naar de relatieve kans op wederopsluiting voor mannen (tweede kolom). Het resultaat dient als volgt gelezen te worden: mannen hebben 1,265 keer zoveel kans op een wederopsluiting dan vrouwen. Dat verschil is statistisch significant ($p = .014$). De waarde 'man' hangt dus samen met wederopsluiting; het is een vrij zwakke 'voorspeller' of factor die bijdraagt tot wederopsluiting.

Mannen hebben dus 1,265 (één komma tweehonderd vijfenzestig) keer zoveel kans als vrouwen om opnieuw opgesloten te worden. Dat zal wellicht afhangen van het grotere aantal mannen bij de veroordeelden, evenals – wellicht – hun ander strafrechtelijk profiel. In deze resultaten zorgt geslacht voor een individuele bijdrage, los van alle opgenomen variabelen, maar onderzoek dat specifiek zou ingaan op een vergelijking tussen profielen van vrouwelijke en mannelijke gedetineerden zou op dat vlak enige duidelijkheid kunnen bieden. Dat is hier niet uitgeklaard.

Ook *nationaliteit* speelt als variabele bij wederopsluiting een rol. Daarbij valt op dat vrijgelaten veroordeelden uit de buurlanden, uit Oost-Europa en de restcategorie minder kans hebben op een wederopsluiting dan Belgen, Zuid-Europeaanen en personen

uit de Maghreb en Turkije verschillen qua kans op een wederopsluiting niet significant van elkaar. De variabele nationaliteit moet verder onderzocht worden om tot sluitende resultaten te komen. Hier is bijvoorbeeld geen onderscheid gemaakt naar het verblijfsstatuut van personen, wat nochtans een sterke impact op de scores kan hebben (minder of meer personen van een bepaalde groep die het land verlaten, dus theoretisch minder of meer uitval uit de nu opgenomen groepen). Verder onderzoek op dit vlak is absoluut nodig. Overigens kan nooit met zekerheid gezegd worden dat illegale ex-gedetineerden niet meer verder op het grondgebied zullen verblijven.

Een zeer sterke samenhang kan ook worden vastgesteld tussen de *leeftijd bij de referentievrijlating* en wederopsluiting. Te ouder men op het ogenblik van de vrijlating is, te minder kans men heeft op een nieuwe opsluiting. Elke leeftijdscategorie verschilt op significante manier met de referentiecategorie in de tabel. De groep van 21-30 jaar bij vrijlating heeft slechts 0,685 (nul komma zeshonderdvijfentachtig) keer zoveel kans als de referentiecategorie van 16-20 jaar om opnieuw opgesloten te worden. Omgekeerd (met als referentiecategorie ouder dan 60 jaar bij vrijlating; alle andere variabelen en bijhorende resultaten blijven hetzelfde – het betreft een 'spiegeling' van de referentiecategorie), te jonger men is bij de referentievrijlating, te meer kans er is op een wederopsluiting. Personen die op het ogenblik van hun vrijlating maximum 20 jaar zijn, hebben 4,248 keer zoveel kans op een nieuwe opsluiting dan de 'gespiegelde' referentiecategorie (ouder dan 60 jaar). Tot en met de leeftijdscategorie tussen 31 en 40 jaar blijft er meer kans op een wederopsluiting dan bij de referentiecategorie. Voor personen tussen 41 en 50 en tussen 51 en 60 jaar bij de vrijlating blijkt geen statistisch verschil meer aanwezig (wat niet uit de opgenomen tabel blijkt): de relatieve kans ten aanzien van de categorie ouder dan 60 jaar bedraagt dan respectievelijk 1,261 ($p = .354$) en 1,098 ($p = .724$).

Interessant zijn ook de resultaten van het *regime bij de vrijlating*. Personen vrijgelaten vanuit elektronisch toezicht of vanuit beperkte detentie hebben minder kans op een wederopsluiting. Voor elektronisch toezicht geldt dat mensen 0,585 keer zoveel kans hebben op een wederopsluiting dan personen vrijgelaten vanuit gewoon regime (bijna de helft van de kans voor personen vrijgelaten uit een gevangenis). Voor beperkte detentie geldt ook een lagere kans op wederopsluiting in vergelijking met vrijlating vanuit gewone opsluiting. Dat resultaat blijkt enkel uit de multivariate test. Wanneer de variabelen regime bij vrijlating en wederopsluiting bekeken worden (bivariate analyse), dan verschilt beperkte detentie niet van gewone opsluiting. Dat hier wel een verschil gevonden is, wijst op het belang van de individuele bijdrage van beperkte detentie voor wederopsluiting, nadat gecorrigeerd is voor de

invloed van andere kenmerken. Natuurlijk kan op basis van deze cijfers niet uitgesloten worden dat een selectie-effect speelt: niet iedereen krijgt elektronisch toezicht of beperkte detentie. De uitvoering van korte vrijheidsstraffen in de vorm van elektronisch toezicht, de toekenning aan personen met een lange vrijheidsstraf, ter voorbereiding van hun re-integratie, indiceren profielverschillen tussen de groepen. Verder onderzoek zou tot meer duidelijkheid kunnen leiden.

Bij de *modaliteit van invrijheidstelling* is er slechts één statistisch significant verschil met de referentiecategorie (personen met een algemene voorlopige invrijheidstelling (verder: algemene VLV)).⁸ Personen die vrijgelaten zijn met een modaliteit van voorlopige hechtenis (bijv. VLV op verzet/beroep, ingediend in de buitengewone termijn) hebben 1,286 keer zoveel kans op een wederopsluiting dan de referentiecategorie. Wat voornamelijk opvalt in deze resultaten, is het ontbreken van een verschil tussen de algemene VLV en een voorwaardelijke invrijheidstelling (verder: VI) enerzijds, daar waar de algemene VI bijna quasi-automatisch toegekend wordt, terwijl VI pas gegeven wordt wanneer gedetineerden aan een aantal (niet altijd zo eenvoudig te realiseren) voorwaarden voldoen (let wel: VI werd in de periode 2003-2005 nog toegekend door de Commissies voor de Voorwaardelijke Invrijheidstelling, niet door de huidige Strafvueroeringsrechtbanken). Ook ontbreekt een verschil tussen de algemene VLV en strafeinde. Een aparte analyse (hier niet weergegeven – zie de bijlage in het onderzoeksrapport) toont tevens aan dat er qua wederopsluiting geen statistisch significant verschil is tussen VI en strafeinde. De wederopsluiting van personen op VI of met algemene VLV kan te maken hebben met een niet-naleving van voorwaarden, daar waar personen die op strafeinde vrijgelaten werden enkel na nieuwe feiten in de gevangenis kunnen belanden. In het onderzoek kon niet in detail onderzocht worden waarom mensen terug achter de tralies terecht kwamen, maar een eerste analyse toonde dat 23,9% van de wederopsluitingen na VI gebeurden op basis van een herroeping van VI zonder dat tijdens de periode van wederopsluiting een nieuwe veroordeling in uitvoering kwam (een aanwijzing dat het gaat om een herroeping omwille van het schenden van de voorwaarden). Eerder dan te veronderstellen dat een vervroegde invrijheidstelling 'werkt' of 'niet werkt', bevestigen deze resultaten vooral de nood om verder onderzoek over invrijheidstelling op te zetten.

Wat de *strafduur* betreft, komt volgend beeld op de voorgrond. Op twee groepen na (de veroordeelden met straffen boven 3 jaar tot en met 5 jaar en die met straffen boven 5 jaar tot en met 10 jaar) zijn alle scores statistisch betekenisvol in vergelijking met de referentiegroep (maximum 6 maanden). De groepen

met straffen tot en met 1 jaar en van 1 tot en met 3 jaar verschillen qua nieuwe opsluiting van de referentiecategorie, respectievelijk lopen ze 1,183 keer en 1,189 keer *meer* kans op een wederopsluiting als de referentiecategorie. Voor de groep met straffen boven 10 jaar ligt de kans op wederopsluiting *lager* dan bij de referentiecategorie (0,660 zoveel kans op wederopsluiting voor personen met een strafduur boven de 10 jaar of met een criminele straf). Ook hier dient bijkomend nagegaan te worden of deze resultaten geen meer complexe realiteit verbergen.

Daarnaast komt ook uit de Cox regressie naar voor dat een *vrijlating vanuit een open gevangenis* geen statistisch significant verschil geeft met een vrijlating vanuit een gesloten gevangenis. Dat wil niet automatisch betekenen dat open gevangenis zomaar hetzelfde scoren dan gesloten gevangenis, want het beperkt aantal plaatsen in de Belgische open gevangenis maakt dat een selectie van gedetineerden naar een open gevangenis wordt gestuurd. De verwachtingen bij open gevangenis kunnen dus theoretisch gezien nog hoger gelegd worden (vanuit de veronderstelling dat meer selectie leidt tot betere resultaten). Buitenlands onderzoek bevat aanwijzingen voor minder recidive van personen die vrijgelaten worden vanuit open gevangenis en slechtere resultaten na vrijlating vanuit de zogenaamde 'supermax prisons', de zwaarst beveiligde gevangenis in de V.S. Toch kan op basis van deze test geen verschil gevonden worden voor de invloed van het type gevangenis. Verder onderzoek naar profielen, classificatie en wederopsluiting (en eventueel recidive) zou op dit vlak meer uitsluitsel kunnen geven over de vergelijking tussen een open en een gesloten gevangenis.

De *grootte van de gevangenis* heeft volgens de resultaten in deze Cox regressie eveneens geen onafhankelijke invloed bij wederopsluiting. Dat gaat in tegen uitspraken over de nefaste invloed van grote(re) gevangenis voor gedetineerden. Ook hier geldt weliswaar dat moet gecorrigeerd worden voor het profiel van veroordeelden en dat ook naar de detentietrajecten moet gekeken worden. Als blijkt dat net de grotere gevangenis een bepaald profiel van veroordeelden huisvesten, dan kan dat een invloed hebben op de resultaten van de test. Eveneens is het niet uitgesloten dat een groot aantal veroordeelden tijdens hun opsluiting in een (middel)grote inrichting ondergebracht wordt, maar daar niet blijft tot op het ogenblik van de vrijlating. Bovendien blijft het een discussiepunt of de gevangenis van waaruit mensen vrijgelaten worden, echt meespeelt bij wederopsluiting, of dat de redenen voor wederopsluiting helemaal los staan van de gevangenis waar men voordien verbleef.

⁸ Deze categorieën en nadere toelichting zijn terug te vinden in de jaarverslagen van DG EPI.

Uit de vergelijking tussen het *Gewest van de gevangenis van waaruit men vrijgelaten is* en latere opsluitingen komt een ietwat eigenaardig resultaat naar voor. In vergelijking met de referentiecategorie (Vlaanderen, wat hier betekent: vrijgelaten vanuit een gevangenis in het Vlaams Gewest) scoren Wallonië en Brussel significant lager. Met andere woorden, veroordeelden vrijgelaten in Wallonië en in Brussel belanden in vergelijking met veroordeelden vrijgelaten in Vlaanderen minder vaak terug in de gevangenis. Veroordeelden vrijgelaten in Wallonië lopen 0,873 keer de kans op wederopsluiting van veroordeelden vrijgelaten in Vlaanderen, voor Brussel is dat 0,775 keer de kans op wederopsluiting in vergelijking met Vlaanderen. Deze resultaten dienen verfijnd te worden, met onder andere bijkomende aandacht voor sociaaldemografische en economische profielverschillen, een eventueel verschillend beleid qua wederopsluiting,...

Wat de *aard van de feiten* betreft, komt uit de resultaten naar voor dat eigendomsdelicten, geweldsdelicten, een restgroep qua type delicten en een combinatie van minstens twee types delicten een hogere kans inhouden op een wederopsluiting ten aanzien van de kans op wederopsluiting voor de referentiecategorie drugdelicten. Anderzijds geldt dat bij seksuele feiten de kans op een wederopsluiting 0,653 keer die is van drugdelicten, dus iets meer dan de helft. De ruime categorieën waarmee gewerkt is, geven een vage indicatie, niets meer, maar ook niets minder dan dat. Verdere focus op de aard van feiten en hun samenhang met wederopsluiting (of zelfs met recidive) zou kunnen leiden tot meer genuanceerde en gedetailleerde inzichten. Dat valt buiten het bestek van dit onderzoek.

Ook het *aantal verschillende types feiten* (op basis van een categorisering van alle types delicten in 21 'delictgroepen') leidt tot enkele interessante resultaten. Enkel personen met 5 types feiten hebben een statistisch verschillende kans op een wederopsluiting dan de referentiegroep (1,294). De cijfers geven met andere woorden slechts een uitermate vage en gedeeltelijke indicatie voor meer latere opsluitingen van generalistische daders (met 5 types feiten) in vergelijking met gespecialiseerde daders of andere 'generalisten'. Dit resultaat is moeilijk te interpreteren en kan het gevolg zijn van een toevaligheid in de dataset. Bovendien moet de volgende nuance in acht genomen worden: de basis voor de registratie in SIDIS-Griffie is van juridische aard en betreft dus telkens een 'vertaling' van feiten in strafrechtelijke kwalificaties. Daarbij is het niet uitgesloten dat gelijkaardige feiten een andere kwalificatie (of meer of minder verschillende kwalificaties) krijgen, wat maakt dat de grenzen tussen generalisten onderling en tussen generalisten en specialisten niet al

te scherp kunnen getrokken worden.

De volgende variabele die invloed uitoefent, betreft *de totale duur van alle ondergane opsluitingen tot aan de referentievrijlating*. De groep personen die meer dan 5 tot maximum 10 jaar opsluiting onderging, loopt 1,380 keer zoveel kans op een wederopsluiting dan personen met een totale opsluitingsduur van maximaal 1 jaar. Voor personen die tot aan de vrijlating meer dan 10 jaar opsluiting ondergaan hebben, geldt dat ze 1,693 keer meer kans op een wederopsluiting hebben dan de referentiegroep (dus meer dan anderhalve keer zoveel kans als de referentiecategorie). Hier zijn meerdere mogelijke verklaringen voor, maar geen ervan kan sluitend in dit onderzoek nagegaan worden. Eén verklaring betreft het feit dat bepaalde veroordeelden met meer dan 5 jaar opsluiting 'carrièrecriminelen' kunnen zijn, dat de gevangenis voor hen tot een tijdelijke stop van hun activiteiten heeft geleid, waarna ze hun 'carrière' kunnen hervatten en binnen de opvolgingsperiode opnieuw in de gevangenis belanden. Een andere verklaring kan te maken hebben met de aard van de feiten die personen gepleegd hebben. Indien iemand omwille van zwaardere feiten een langere veroordeling gehad heeft en vervolgens onder toezicht is vrijgelaten, dan is het mogelijk dat er sneller tot een wederopsluiting wordt overgegaan (bij wijze van spreken gaat het in deze hypothese om langere straffen wegens zeer zware feiten, met een langer verblijf vooraleer de vrijlating volgt, en daarna een meer strikte opvolging, met een snelle wederopsluiting). Nog een hypothese voor deze bevindingen: een lang verblijf in de gevangenis kan bijdragen tot het (verder) ontwrichten van personen, kan hen vervreemden van de samenleving of bepaalde negatieve effecten hebben op de veroordeelden die vrijgelaten worden. Volgens deze hypothese zou een lang verblijf in de gevangenis kunnen leiden tot meer nieuwe opsluitingen – de gevangenis als 'crime school'. Geen enkele hypothese kan met het beschikbare materiaal in dit onderzoek voldoende beantwoord worden.

Eén van de sterkste bijdragen in de Cox regressie komt van *het aantal voorgaande opsluitingen*. In vergelijking met de zogenaamde primairen, personen die voor het eerst in de gevangenis verbleven, blijkt dat elke andere groep een hogere kans op wederopsluiting heeft. Voor personen met één eerdere opsluiting bedraagt de kans op wederopsluiting 1,717 keer die voor primairen. Voor personen met meer dan 5 voorgaande opsluitingen is dat 3,061 keer zoveel kans op een wederopsluiting als de referentiecategorie. Dit is niet nieuw. Criminologisch onderzoek toont al decennia aan dat het verleden één van de beste voorspellers is voor wat er in de toekomst gebeurt – zonder evenwel in determinisme te vervallen.⁹ Daarnaast kan uit dit resultaat ook de hypothese

⁹ Zo ziet de Canadees James Bonta (één van de sterke figuren bij het 'verwetenschappelijken' van het Canadese gevangeniswezen) gedragingen in het verleden als een van de vier grote sets van factoren voor recidiveschalen. J. Bonta, "Do we need theory for offender risk assessment?"; Forum on Corrections Research, 1997, Vol.9, Nr.1, 4.

geformuleerd worden dat het aantal verblijven in de gevangenis een negatief effect heeft en bijdraagt tot meer kans om opnieuw in de gevangenis te belanden. Die hypothese komt ook in wetenschappelijk onderzoek naar voor: een gevangenisverblijf is zelf criminogeen en draagt bij tot nieuwe problemen.¹⁰ Ook deze hypothese kon binnen het onderzoek niet verder nagegaan worden. Indien echter zou blijken dat een gevangenisverblijf zelf criminogeen is, dan werpt dat zeer belangrijke vragen op over het gebruik van opsluiting als straf.

Metten, weten en misschien verbeteren

Deze bijdrage geeft een synthese van het NICC onderzoek over wederopsluiting. De belangrijkste verwezenlijking van dit onderzoek is dat eindelijk enkele nationale cijfers gekend zijn. Opmerkelijk is onder meer dat bijna de helft van alle veroordeelden die in 2003 zijn vrijgelaten, uiteindelijk minstens één keer terug in de gevangenis is beland.

Cijfers over wederopsluiting maken dat niet langer verondersteld wordt, dat intuïtie kan ingeruild worden voor informatie met een stevige empirische basis. Bovendien werpen deze eerste bevindingen veel nieuwe

vragen op die toelaten om nieuwe empirische inzichten te ontwikkelen en bij te dragen tot meer kennis. Ruimer genomen vormt deze studie slechts een zeer bescheiden stap in een proces dat wellicht vele jaren zal duren vooraleer uit te monden in volwaardige nationale recidivecijfers. Dergelijke cijfers zullen eindelijk een soort 'norm' kunnen vastleggen – een soort 'nulmeting' of 'ijkpunt' voor recidive die toelaat de huidige werking van de strafrechtsbedeling te evalueren en als evaluatiecriterium de impact van wetgevende of praktijkveranderingen na te gaan. Recidivecijfers verschaffen onder meer antwoorden op vragen die zeer relevant zijn voor de strafrechtsbedeling: Welke groep daders pleegt zeer frequent feiten? Wat is het effect van vrijgelaten gedetineerden op criminaliteitscijfers in de regio waarnaar vrijgelaten gedetineerden terugkeren? Hoe heeft dat een impact op het werk van de politie (stijging in tussenkomsten,...)? Werkt een nieuwe straf in het reduceren van recidive van bepaalde daders? Zorgt opvolging van vrijgelaten veroordeelden voor minder nieuwe feiten? De antwoorden op deze en gelijkaardige vragen kunnen bijdragen tot een andere aanpak van criminaliteit en bestraffing. Het zal nog een hele tijd duren voor we daaraan toe zijn, maar de eerste steen voor nationaal recidiveonderzoek is alvast gelegd.

¹⁰ Dat bleek eerder al uit metastudies en uit comparatief onderzoek tussen gevangenisstraffen en gemeenschapsstraffen. Zie o.a. de metastudie van P. Gendreau, C. Goggin & F.T. Cullen, *The Effects of Prison Sentences on Recidivism*, Ottawa, Public Works and Government Services Canada, 1999; en de vergelijkingen tussen opsluiting en gemeenschapsstraffen van H. Wermink, A. Blokland, P. Nieuwbeerta, D. Nagin & N. Tollenaar, "Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach", *Journal of Experimental Criminology*, 2009, Vol.6, 325-349; J. Cid, "Is Imprisonment Criminogenic?: A Comparative Study of Recidivism Rates between Prison and Suspended Prison Sanctions", *European Journal of Criminology*, 2009, Vol.6, Nr.6, 459-480.

Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden

An Nuytiens *

Vrouwen maken slechts een klein percentage uit van de Belgische gevangenisbevolking. De laatste tien jaar schommelt hun aandeel rond 4%.¹ Achter het relatief stabiele procentuele aandeel het afgelopen decennium schuilt echter – na enkele pieken en dalen – een globale stijging van absolute aantallen. Ook in andere westerse landen wordt een lichte of sterke stijging waargenomen van het aantal opgesloten vrouwen.²

Het feit dat onderzoek over vrouwen in de gevangenis een sterke impuls heeft gekregen, werd mogelijks mede veroorzaakt door deze stijgende cijfers. Deze onderzoekstrend zien we vooral in de Angelsaksische landen, maar ook bijvoorbeeld in Nederland. In België lijkt de interesse vooralsnog niet echt aangewakkerd. Wellicht net omdat vrouwen zo'n klein aandeel uitmaken van de gevangenispopulatie, en omdat de stijging in België niet spectaculair is, blijven zij in de schaduw staan van mannelijke gedetineerden. Zowel in de pers als in beleidsdocumenten en wetenschappelijke teksten wordt slechts terzijde aandacht aan hen besteed. Een gevolg hiervan is dat we erg weinig weten over de verhalen achter de cijfers.

In deze bijdrage gaan we dieper in op het kwalitatieve profiel van deze specifieke groep. We baseren ons hiervoor op een doctoraatsonderzoek over het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden.³ Na een korte uiteenzetting van de methodologie bespreken we de belangrijkste resultaten. We onderzoeken vervolgens wat mogelijke implicaties zijn van deze bevindingen voor het beleid betreffende vrouwen in de strafuitvoering.

Vrouwelijke gedetineerden onderzocht

Het doel van het doctoraatsonderzoek was zicht krijgen op het levensverhaal en de criminele carrière van vrouwelijke gedetineerden, maar ook op de manier waarop deze elementen zich tot elkaar verhouden. Er werd geopteerd voor een driedelige methodologie.

De studie werd centraal opgebouwd rond autobiografische interviews. We wilden onderzoeken hoe vrouwelijke gedetineerden hun levensloop en delinquente traject *zelf* zien. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat dit perspectief zeer waardevol is voor de studie van criminaliteit, bijvoorbeeld omdat we wendingen in de criminele carrière beter kunnen begrijpen wanneer we door de bril van de delinquent zelf kijken.⁴ De keuze voor zulk 'insider perspectief' impliceert dat we onze studie voeren vanuit een constructivistische invalshoek. We zoeken met andere woorden niet naar 'de werkelijkheid' of 'de waarheid', maar eerder naar de *constructie* van de werkelijkheid door de respondent.⁵ Het autobiografische interview sluit goed aan bij het inductieve karakter van ons onderzoek.

In totaal werden interviews afgenomen van 41 vrouwelijke gedetineerden in de Vlaamse gevangenissen met een vrouwenafdeling (Antwerpen, Brugge, Gent, Hasselt). Er werd geopteerd om enkel Nederlandstalige vrouwen met de Belgische nationaliteit te bevragen. Voor niet-Belgen is het moeilijker om hun officiële justitiële parcours te reconstrueren gezien zij niet heel hun leven in België hebben gewoond. Een uitzondering zijn vrouwen die hun jeugd in België doorgebracht hebben, maar niet de Belgische nationaliteit hebben.⁶

* An Nuytiens is postdoctoraal wetenschappelijk medewerkster, Vakgroep Criminologie, Faculteit Recht en Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

1 Op de website van de FOD Economie wordt de evolutie van de vrouwelijke gevangenisbevolking tussen 2004 en 2011 geschetst aan de hand van peilingen op 1 maart van desbetreffend jaar: <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/bevolking/andere/gevangenen/>. Voor een meer uitgebreide bespreking van het kwantitatieve aspect verwijzen we naar A. Nuytiens, "Het profiel van vrouwen in de gevangenis", *Panopticon*, 2008, 29, 4, 40-50; V. Lippens, A. Nuytiens en V. Scheirs, "Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 113-144.

2 Zie bijvoorbeeld G. McIvor en M. Burman, *Understanding the drivers of female imprisonment in Scotland*. Report n°02/2011, Glasgow / Stirling, The Scottish Centre for Crime & Justice Research, 2011, 80 p.; R. Morgan en A. Liebling, "Imprisonment: an expanding scene", in M. Maguire, R. Morgan en R. Reiner, R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 1100-1138. Voor mogelijke verklaringen voor deze stijging verwijzen we naar andere publicaties, zoals bijvoorbeeld B. Bloom, B. Owen en S. Covington, "Women Offenders and the Gendered Effects of Public Policy", *Review of Policy Research*, 2004, 21, 1, 31-48.

3 A. Nuytiens, *Small numbers, big problems. Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden*, Brussel, VUBPress, 2011, 236 p.

De 41 vrouwen waren op het moment van het interview tussen 20 en 69 jaar oud. Hoewel langgestraften lichtjes oververtegenwoordigd zijn in onze populatie, is de variatie qua strafmaat erg groot. Vijf vrouwen waren geïnterneerd. De strafmaat van de anderen varieerde tussen 5 maanden gevangenisstraf en levenslange opsluiting. Ondanks een grote heterogeniteit qua feitenprofiel (aard en ernst) en criminele carrière (startleeftijd, aantal feiten, veroordelingen en detenties) springen twee uiterste groepen in het oog. Enerzijds is er de groep vrouwen (ruim een derde) die slechts één keer veroordeeld werden en op het moment van het onderzoek voor het eerst in de gevangenis verblijven. In de regel gaat het hier om een eenmalig ernstig delict, vaak een levensdelict, wat resulteert in doorgaans zware gevangenisstraffen of een internering. Anderzijds heeft ongeveer een vijfde van onze populatie meer dan vijf veroordelingen opgelopen, wat hen meerdere detenties heeft opgeleverd. Op hun strafblad vinden we tussen 22 en 110 feiten terug. Ondanks het feit dat hun straf in vele gevallen een cumulatie van meerdere straffen betreft, is de strafmaat in deze groep doorgaans lichter. Vermogens- en / of drugdelicten spelen hier een centrale rol, terwijl delicten tegen personen veel minder prominent aanwezig zijn. We onderscheiden hier twee trajecten: (1) een combinatie van verschillende soorten (doorgaans geweldloze) vermogensdelicten, vaak eerder in de 'witteboorden' sfeer (bv. oplichting); (2) een combinatie van (overwegend) drugdelicten en (soms gewelddadige) vermogensfeiten.

Het tweede luik van het veldwerk bestond uit een dossierstudie op de jeugdrechtbanken en de jeugdparketten. Van elke geïnterviewde vrouw werd nagegaan of zij in contact kwam met de gerechtelijke jeugdbescherming tijdens haar jeugd. Aan de hand van deze bronnen hebben we voor elke respondent het officiële (geregistreerde) delinquente traject en het jeugdbeschermingstraject gereconstrueerd. Een derde onderzoeksluik betrof de reconstructie van het officiële delinquente traject tijdens de volwassenheid. Dit gebeurde aan de hand van het strafblad van de respondenten enerzijds (overzicht van opgelopen veroordelingen) en het opsluitingsdossier uit de databank Griffie anderzijds (overzicht detenties).

Gezien het delinquente traject tijdens de jeugd en volwassenheid gereconstrueerd werd op basis van officiële bronnen, krijgen we enkel een zicht op geregistreerde delinquentie en geregistreerde contacten met justitiële actoren. Deze informatie werd aangevuld door eventuele niet-geregistreerde delicten en justitiecontacten onthuld in de interviews.

Het profiel van vrouwelijke gedetineerden

In wat volgt bespreken we de belangrijkste resultaten wat betreft het profiel van de door ons geïnterviewde vrouwen. Hier dienen we in het achterhoofd te houden dat onze bevindingen betrekking hebben op een beperkte groep van de populatie vrouwelijke gedetineerden in Vlaanderen. Hoewel generaliseerbaarheid geen doel was van deze kwalitatieve studie, benadrukken we dat we niet met zekerheid kunnen zeggen of onze bevindingen ook van toepassing zijn op een ruimere selectie van vrouwen in de Vlaamse of Belgische gevangenissen.

Kwetsbaarheden in het levensverhaal

Voor wat betreft het levensverhaal kunnen we stellen dat de levens van het merendeel van de respondenten gekenmerkt worden door een zekere kwetsbaarheid, die zich kan manifesteren op het individuele, het relationele en het maatschappelijke niveau. Deze kwetsbaarheden vinden we zowel tijdens de jeugd als tijdens de volwassenheid. Het precieze profiel van vrouwelijke gedetineerden op verschillende niveaus vinden we ook terug in talrijke internationale publicaties.⁷

Een belangrijk verschilpunt met de internationale literatuur is evenwel dat een aantal vrouwen in onze populatie niet of niet helemaal in dit eenzijdig negatieve plaatje past. Ondanks overeenkomsten in de levensverhalen en een gemeenschappelijke uitkomst van het levenstraject op het moment van de studie (namelijk een verblijf in de gevangenis), bestaan grote verschillen qua levensloop, maar ook voor wat betreft

4 Zie onder andere W. Bernasco en M. Tonry (eds.), *Offenders on offending: learning about crime from criminals*, Cullompton, Willan, 2010, 322 p.; J.H. Laub en R.J. Sampson, *Shared beginnings, divergent lives: delinquent boys to age 70*, Massachusetts, Harvard University Press, 2003, 338 p.

5 V. Burr, *Social constructivism*, Londen, Routledge, 2007, 229 p.; U. Flick, "Constructivism", in U. Flick, E. von Kardoff, I. Steinke en B. Jenner (eds.), *A Companion to Qualitative Research*, Londen, Sage, 2004, 88-94.

6 *Tijdens het veldwerk vonden we 90 vrouwen die aan deze selectiecriteria voldeden. Hiervan werden er 10 geweerd omwille van o.a. veiligheidsproblemen of emotionele instabiliteit. De overige 80 vrouwen werden allen individueel aangesproken met de vraag of zij wilden deelnemen aan het onderzoek. Hiervan stemden er 43 toe. Twee interviews werden vroegtijdig afgebroken, vermits de emotionele toestand van betrokken vrouwen niet gunstig was. Dit resulteert dus in een totaal van 41 respondenten.*

7 C. Cardi, "Le contrôle social réservé aux femmes: entre prison, justice et travail social", *Déviante et Société*, 2007, 31, 1, 3-23; P. Easta, "Women in Australian prisons: the cycle of abuse and dysfunctional environments", *The Prison Journal*, 2001, 81, 1, 87-112; L.B. Girshick, *No safe haven. Stories of women in prison*, Boston, Northeastern University Press, 1999, 216 p.; G. McIvor, *Women who offend*, Londen, Jessica Kingsley Publishers, 2004, 302 p.; D. Medlicott, "Women in prison", in Y. Jewkes (ed.), *Handbook on prisons*, Cullompton, Willan Publishing, 2007, 245-267; A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen, *Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade*, Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p.

het delinquente traject. Het gevaar van het zoeken naar gemeenschappelijkheden is dat we de diversiteit onrecht gaan aandoen en het unieke karakter van elke levensloop minimaliseren. Ofschoon in het levensverhaal van de meeste vrouwen minstens één vorm van kwetsbaarheid tot uiting komt, en zelfs twee of drie vormen gecumuleerd worden, vinden we bij één vrouw geen enkele vorm van kwetsbaarheid terug. Verschillende vrouwen leidden voor hun detentie een eerder 'doorsnee' of 'normaal' leven en beschikten over een goed sociaal netwerk en een stabiele werksituatie. Bovendien geven meerdere vrouwen aan een onproblematie jeugd gekend te hebben en dus eigenlijk pas tijdens de volwassenheid te maken hebben gekregen met bepaalde kwetsbaarheden.

Relationele kwetsbaarheid

Bij de lezing van de levensverhalen springt vooral de relationele kwetsbaarheid in het oog. Deze factor is niet alleen kwantitatief gezien het meest prominent aanwezig, maar speelt ook op kwalitatief niveau een centrale rol. De niveaus van kwetsbaarheid hangen sterk samen, in die zin dat ze elkaar onderling kunnen beïnvloeden en versterken. Het is echter vaak de relationele kwetsbaarheid die andere kwetsbaarheden uitlokt of versterkt.

Uit het interviewmateriaal blijkt dat de relationele kwetsbaarheid tweelagig is. Enerzijds zijn de vrouwen *letterlijk* kwetsbaar in zorg- en liefdesrelaties omdat ze vaak slachtoffer worden van fysiek of seksueel misbruik. Anderzijds zijn ze ook *figuurlijk* kwetsbaar omdat ze gedepriveerd blijven van positieve en wederkerige relaties ofwel 'mutually empathic relations'⁸ met belangrijke sleutelpersonen: ouders, partners, kinderen en het ruimere sociale netwerk. Terwijl de deprivatie zich voor sommigen vooral in de kindertijd voordoet, manifesteert dit zich voor anderen vooral in de volwassenheid. In vele gevallen ontwaren we echter een continuïteit doorheen de levensloop.

De moeilijke verstandhouding met de ouder(s) komt in sommige interviews tot uiting door het feit dat de vrouw zichzelf als een ongewenst kind beschouwt, doorgaans door de moeder. Zo geeft Rosa⁹ bijvoorbeeld aan:

"Mijn kinderjaren zijn in feite van den ene miserie in den andere miserie. Ik was niet gewenst door mijn moeder. (...) En dat heeft ze me heel mijn leven meegegeven. Tot op heden."

Het opbouwen van een positieve en wederkerige relatie met de ouder(s) wordt voor sommige vrouwen bemoeilijkt door de letterlijke afwezigheid (bv. door

overlijden) of de eerder figuurlijke afwezigheid van ouderfiguren, zijnde de emotionele onbeschikbaarheid van de moeder en in het slechtste geval emotionele verwaarlozing. Vaak heeft dit te maken met het feit dat de moeder zelf overbelast is met haar eigen (huwelijks) problemen. Isabelle vertelt over haar jeugd:

"Ik heb met mijn mama altijd ne redelijk goeien band gehad, maar ook niet zo van: 'goh, mamaatje, ik zit met dat probleem, en ik weet niet wat ik er moet aan doen'. Voor ons was dat zoiets van: laat dat mens gerust. Dat mens heeft al miserie genoeg. En we gingen dan ook met problemen niet naar huis."

De negatieve ervaring met liefdesrelaties is misschien wel de grootste gemene deler van onze onderzoekspopulatie. Uit de interviews blijkt dat vele levens doorkruist worden door een patroon van abusieve en destructieve relaties. Het meest genoemde probleem is partnergeweld. Omdat het geweld plaatsvindt binnen een relationele context, ondergaan heel wat vrouwen de mishandelingen voor een lange periode. De mishandelingen zijn vaak ernstig tot zeer ernstig van aard. Zo vertelt Mia:

"En de eerste 3 jaar was heel mooi, en toen heb ik heel veel slaag gehad en ben ik zwaar mishandeld geworden. Toen ben ik drie keer op intensieve terechtgekomen."

In de levensverhalen van een aantal vrouwen is ook sprake van seksuele mishandeling door hun partner. Jeanne, die op 19-jarige leeftijd huwde, vertelt over haar huwelijk:

"Mijn man was 14 jaar ouder dan mij. Hij was militair. (...) Dus ik ben door mijn man verkracht, mishandeld geweest. (...) Euh, hij had de mentaliteit van het leger, en hij dacht dat hij met mij, dat hij in het leger was."

Hoewel fysieke mishandeling het vaakst genoemd wordt, situeert het abusieve karakter van de relatie zich voor vele anderen (ook) op psychisch vlak. Helga bijvoorbeeld krijgt naar eigen zeggen meermaals te maken met vernederingen door haar man:

"Toen we getrouwd waren zei hij zo vlakaf ineens tegen mij: 'ik ben met u alleen maar getrouwd voor een weddenschap'. (...) Ik was alleen maar goed om te dienen en voor met mijn benen open te liggen. Voor meer was ik niet goed. (...) Als ik getrouwd was, brak mijn ex-man mij altijd af: 'gij kunt niks, gij dit, gij dat'. Het was nooit niet goed genoeg voor hem."

Het abusieve karakter van de relatie veruiterlijkt zich in een aantal gevallen ook op financieel vlak. Tina vertelt dat ze gelijkaardige ervaringen heeft met meerdere vriendjes:

⁸ J.B. Miller, "Toward a new psychology of women", 1976, Boston, Beacon Press.

⁹ Alle namen in dit artikel zijn fictief.

"Op den duur, weet ge, als ge al die venten moet onderhouden, ik had financiële nood. (...) Altijd alles maar betalen en dan vroeg hij geld voor kleren en dan gaf ik hem 10.000 Belgische frank en op den duur geraakte ik in de schulden hé."

Heel wat vrouwen geven aan dat zij voor inkomsten moeten zorgen, terwijl hun man het geld uitgeeft. Zo ook Greta:

"Als ik thuis was van de psychiatrie heb ik altijd gaan werken. En de boterhammen uit mijne mond gespaard want mijn man (...) deed niet anders dan zijn geld verdoen. Zo, euh, veel leningen lopen, schulden afbetalen, de kinderen toch moeten opvoeden. Mijn man verdeed veel geld ook aan de huizekes van plezier (...). Hij deed niet anders dan zijn geld verdoen."

Verschillende vrouwen combineren dan ook meerdere jobs om de eindjes aan elkaar te knopen.

Sommige partners worden als dominant, jaloers of controlerend omschreven, in die mate dat de bewegingsvrijheid van de vrouw sterk ingeperkt wordt. Een aantal vrouwen vertelt dat ze werden opgesloten of dat hun man hen verbood buitenshuis te werken. Voor sommigen ging de controle zo ver dat ze zelfs niet alleen naar de winkel mochten, zoals Martha:

"Als ik naar den Aldi ging, ik moest rondgaan met mijn kar, en als ik aan de kassa kwam, moest ik hem een berichtje zenden. En dan kwam hij betalen met de kaart."

Het valt op dat de partners die jaloers en bezitterig zijn en de bewegingsvrijheid van de vrouw inperken, vaak diezelfde partners zijn die fysiek of seksueel geweld gebruiken in hun relatie. Dit is conform de internationale literatuur.¹⁰ Het isoleren van de vrouw blijkt vaak een doelbewuste strategie om de mishandelingen te camoufleren, maar ook om te voorkomen dat de vrouw weggaat. Sociale contacten zorgen voor een zekere controle, maar zorgen ook voor een toevluchtsoord wanneer de vrouw de relatie wil beëindigen. Diegenen die niet over een (solide) sociaal netwerk beschikken, geven inderdaad aan dat dit hun (emotionele) afhankelijkheid van hun partner vergroot. Julianne vertelt:

"Ik heb geen vriendinnen. Het is daarmee dat ik zo afhankelijk was van mijn ex-vriend hé. Als die wegging, ik kon bij geen enkele vriendin gaan uithuilen."

In onze populatie stellen we vast dat het sociale netwerk vaak amper is uitgebouwd. Door meerdere vrouwen wordt aangegeven dat ze vóór hun detentie een eerder geïsoleerd bestaan leidden met relatief weinig contacten met de buitenwereld. Dikwijls is dit het gevolg van de controlerende houding van hun partner, zoals bij Mona:

"Ik mocht daar niks van (...). Ik had mij vijf jaar bijna opgesloten. Ik had mij echt die periode helemaal afgezonderd, ik mocht niet naar mijn vriendinnen, als ik eens naar ne maat keek, had ik het er mee gedaan, allez..."

Omdat sociale contacten met anderen leiden tot ruzie, gaan sommige vrouwen op termijn zélf deze contacten mijden, aldus Martha:

"Ik heb nooit geen vriendinnen gehad hé. Neen. Nooit. En als ik tegen iemand klapte, hij peinsde al dat ik vertelde dat ik slagen gekregen had en al. Het was dan miserie. Awel, ne mens zwijgt dan hé."

De sociale isolatie van de vrouwen breidt zich soms ook uit naar de familiale context, dikwijls als gevolg van de problemen tijdens de jeugd. Bijgevolg kunnen zij amper terecht bij familie wanneer ze met problemen kampen. Zo geeft Greta aan:

"Ik moest mijne plan trekken. En als er iets gebeurd was met mijne man, dan ging ik naar mijn moeder om te gaan wenen. 'Ge moet hier niet meer terugkomen', zei ze. 'Ge zijt getrouwd, buiten!'"

Ook voor wat betreft de relatie met hun kinderen leggen de interviews voor velen een problematische situatie bloot. De problematische moeder-kind relatie heeft doorgaans te maken met het feit dat de vrouw in kwestie moeilijkheden ondervindt om in te staan voor een adequate zorg. Vaak werd de zorg dan ook vrijwillig of gedwongen overgedragen aan anderen. Bij de aanvang van de huidige detentie hebben 28 vrouwen nog minstens één levend kind.¹¹ Echter, uit de levensverhalen blijkt dat 11 van deze 28 vrouwen reeds vóór de (laatste) detentie niet meer samenwoonden met hun kind(eren). Verschillende kinderen werden reeds vóór de (laatste) detentie van hun moeder geplaatst. Het kan gaan om het tijdelijk onderbrengen bij familie door de moeder zelf tot gedwongen plaatsing door de jeugdrechtsbank. Ook uit ander onderzoek blijkt dat kinderen van vrouwelijke gedetineerden vaak al niet meer bij de moeder woonden vóór de detentie, doorgaans

10 R.E. Dobash en R.P. Dobash (eds.), *Violent Men and Violent Contexts*, in R.E. Dobash en R.P. Dobash, *Rethinking violence against women*, 1998, Thousand Oaks, Sage Publications, 141-168; H. Johnson, "Rethinking Survey Research on Violence Against Women", in R.E. Dobash en R.P. Dobash, *Rethinking violence against women*, Thousand Oaks, Sage Publications, 1998, 23-51.

11 Uit de levensverhalen blijkt dat – op het moment van het interview – 33 van de 41 bevroegde vrouwen minstens één kind op de wereld hebben gezet. Eén respondent is zwanger van haar vierde kind. In totaal hebben deze 33 vrouwen samen 84 kinderen. Op het moment van onze bevraging waren 6 kinderen overleden. Drie kinderen overleden kort na de geboorte door gezondheidsproblemen, de anderen stierven als gevolg van kindermoord.

als gevolg van een interventie van de jeugdbescherming.¹² De redenen voor de scheiding tussen moeder en kind(eren) zijn divers, zo blijkt uit de levensverhalen.

Sommige vrouwen geven aan dat ze problemen ondervonden om het moederschap op te nemen gezien hun overmatige drug-, medicatie- en / of alcoholgebruik. Voor de vrouwen die met een drugsverslaving kampen is het vooral de chaotische levensstijl die niet toelaat om structuur en adequate opvang voor de kinderen te bieden. Het feit dat het kind gedragsproblemen vertoont is ook een meermaals genoemde reden om de zorg vrijwillig of gedwongen over te laten aan anderen. De zorg voor de kinderen is soms extra zwaar omdat de vrouwen er tijdelijk of permanent alleen voor staan, zowel op financieel als op praktisch vlak. Door de problemen met hun kinderen voelen sommigen zich gefaald in hun moederrol. Zo zegt Ria over haar dochter:

"Ik heb die opgevoed, maar hoe, weet ge? (...) Ik heb heel veel schuldgevoelens tegenover haar."

Terwijl sommigen aangeven dat de problemen zich reeds vóór hun opsluiting manifesteerden, menen anderen dat vooral de detentie op zich de relatie heeft verstoord. Vrouwen die volwassen kinderen hebben, geven soms aan dat hun kinderen boos zijn omdat hun moeder in de gevangenis verzeild geraakt is. Soms stopt hun bezoek ook na een bepaald (financieel) conflict. Sommige vrouwen geven aan zélf gekozen te hebben om geen bezoek te ontvangen van hun volwassen kinderen, bijvoorbeeld omdat er weinig faciliteiten zijn voor kinderen, en dat dit lastig is wanneer de kleinkinderen mee op bezoek komen.

De vermindering of verbreking van het contact met minderjarige kinderen is doorgaans het gevolg van hun plaatsing naar aanleiding van de detentie van de moeder, of zelfs eerder. De vaststelling uit nationaal en internationaal onderzoek dat bij de opsluiting van de moeder bitter weinig kinderen opgevangen worden door hun vader,¹³ wordt hier bevestigd. Slechts twee vrouwen geven aan dat één of meerdere van hun minderjarige kinderen op het moment van de bevraging bij hun vader verblijven. Het spreekt voor zich dat de fysieke afstand die de opsluiting van de moeder met zich meebrengt resulteert in een vermindering van het contact. De moeders van minderjarige kinderen zijn

afhankelijk van de verzorgers van hun kinderen voor het regelen van bezoeken. Dit heeft als gevolg dat heel wat vrouwen zeer weinig bezoek krijgen van hun kinderen.¹⁴ Dit zien we ook in onze populatie. Zo vertelt Anoushka:

"Dus ze zouden twee keren per maand op kinderbezoek moeten komen. Euhm... Ik heb ze zeven keren gezien van december tot de laatste jeugdrechtbank. Mijn oudste dochter heb ik van april vorig jaar niet meer gezien. Die woont nog bij haar papa. Maar daar zie ik niks van, daar hoor ik niks van. Hoe ziet ze eruit, hoe doet ze op school? Ik weet het to-taal niet."

De grote afstanden blijken ook een grote hinderpaal voor het kinderbezoek.¹⁵ Vrouwen zijn immers vaak ver van hun vroegere woonplaats gedetineerd. Het is dan ook niet altijd evident om de kinderen op de voorgescreven bezoeken ter plaatse te krijgen. Zo ontdekt Kelly problemen na haar transfer:

"Ge hebt hier kinderbezoek hé. Eigenlijk heb ik de mogelijkheid voor wekelijks kinderbezoek. Maar omdat ze van Y. komen, komen ze maandelijks. In (de gevangenis van) Y. kwamen ze elke week."

Sommige vrouwen geven tijdens het interview aan dat ze zélf niet willen dat hun minderjarige kinderen op bezoek komen. Voor Elke is dit omdat haar kind niet weet dat ze in de gevangenis verblijft:

"Mama is op verlof. Alleen."

Individuele kwetsbaarheid

Op basis van de levensverhalen stellen we vast dat veel vrouwen een grote kwetsbaarheid vertonen op persoonlijk vlak. Deze individuele kwetsbaarheid komt in de interviews tot uiting via drie thema's: een laag zelfbeeld, psychische problemen en verslavingen.

Voor wat betreft het lage zelfbeeld vinden we zowel expliciete als impliciete verwijzingen terug in de interviews. Concreet zien we dat betrokken vrouwen zich 'te min' voelen in relatie tot anderen en daarom weinig zelfvertrouwen hebben. Sommigen verwijzen hier uitdrukkelijk naar. Sandra heeft het zelfs over een minderwaardigheidscomplex:

12 M. Ezinga en S. Hissel, "Kinderen van gedetineerde moeders. Een studie naar het gedrag en welbevinden van kinderen met een moeder in de gevangenis," Tijdschrift voor Criminologie, 2010, 52, 1, 36-52.

13 D. Medlicott, "Women in prison," in Y. Jewkes (ed.), Handbook on prisons, Cullompton, Willan Publishing, 2007, 245-267; M. Van Haegendoren, S. Lenaers en E. Valgaeren (2001). De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afd. Algemeen Welzijnsbeleid, 195 p.

14 L.B. Girshick, No safe haven. Stories of women in prison, Boston, Northeastern University Press, 1999, 216 p.; M. Hamelin, Femmes et prison, Montréal, Editions du Méridien, 1989, 270 p.; A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen, Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade, Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p.

15 J. Belknap, The invisible woman. Gender, crime, and justice, Belmont, Thomson Wadsworth, 2007, 513 p.

"Ja, dat heb ik al altijd gehad: een minderwaardigheidscomplex. Mij overal wegcijferen, mezelf niet zien staan."

Op basis van de interviews blijkt dat vooral de afwijzing door anderen het zelfbeeld aantast. Zo geven sommige vrouwen aan dat ze niet erg verstandig zijn, en daar door anderen, waaronder ook door justitiële actoren, op afgerekend worden. Helga zegt over zichzelf:

"Op mijn papieren staat dus: mijn IQ is maar 68. Ja, ik weet, ik ben niet van de slimste ze (lacht). (...) Ik kan nog niet zonder fouten schrijven, zodus..."

De afwijzing door anderen heeft volgens een aantal vrouwen eerder te maken met hun afkomst. Zo geeft Loes aan dat ze niet aanvaard werd door haar schoonouders:

"Maar eigenlijk ben ik daar nooit aanvaard geweest. Het was altijd van: 'het is triest dat jij onze schoondochter bent'. Ik was te min. Ja, mijn pa was maar een metsers, mijn moeder was een huisvrouw."

Ook Isabelle werd naar eigen zeggen afgerekend op haar afkomst. Het feit dat haar vader in de gevangenis verbleef, resulteerde volgens haar in pestgedrag en afwijzing op school.

Afgaande op het verhaal van de vrouwen wordt het negatieve zelfbeeld sterk beïnvloed door negatieve ervaringen in liefdesrelaties, bijvoorbeeld psychische mishandeling. Zo meent Julienne:

"Dus het komt er eigenlijk op neer, door al die jaren, daarmee samen te zijn, en constant vernederd te worden en dit en dat en... uw zelfwaarde herleiden tot nul, allez ja... (zucht)."

Hoewel ons onderzoeksopzet een betrouwbare en exhaustieve kwantitatieve inventarisatie van alle mogelijke psychische klachten niet toelaat (dit was ook niet het doel), valt op dat dit thema vaak door de vrouwen zelf wordt aangesneden. Op basis van het interviewmateriaal kunnen we stellen dat relatief veel vrouwen psychische problemen hebben of hebben gehad. Zo wordt tijdens de interviews duidelijk dat vele vrouwen op een bepaald moment in hun leven met een depressie geconfronteerd werden, in een aantal gevallen resulterend in opname(s) in de psychiatrie.

De teneur van het interview kan ook een graadmeter zijn voor depressie of depressieve stemmingen. In sommige verhalen ontwaren we bijvoorbeeld een zeer negatieve, fatalistische of depressieve toon. Voor sommigen heeft dit vooral betrekking op een bepaald deel uit hun leven. Voor anderen is het een globale

overschouwing van hun leven die een neerslachtige bijklank heeft. Dit is onder andere het geval bij Greta:

"Veel goede dingen weet ik niet van mijn leven, het zijn bijna allemaal slechte."

Een aantal vrouwen ziet ook de toekomst somber in, zoals Wilma:

"Misschien ben ik hier te veel op deze wereld, ik weet het niet. Omdat ik altijd word verstoten en geen kansen... Ik weet niet wat ik eigenlijk nog op diene wereld moet doen om goed te doen. (...) Soms zit ik daar aan te denken: is er nog toekomst, is er nog een leven voor mij, is er nog hoop voor mij?"

Naast depressie worden ook andere psychische problemen of stoornissen vernoemd, zoals schizofrenie of borderline. Een aantal vrouwen spreekt ook over automutilatie, een problematiek die vaak in verband gebracht wordt met een borderline stoornis.¹⁶

In onze populatie geven verschillende vrouwen aan dat ze doorheen hun leven te maken kregen met één of meerdere verslavingen. Het kan gaan om een drugsverslaving of alcoholverslaving, soms in combinatie met overdadig medicatiegebruik. Slechts drie vrouwen geven zelf aan dat ze met een alcoholprobleem kampen, waaronder Cara:

"Ik was alcoholieker, 's morgens kwam ik al aan bier toe, tot 's avonds als ik naar mijn bed ging."

In onze populatie komt het thema drugs veel vaker dan alcohol aan bod in de levensverhalen. Verschillende vrouwen geven aan dat ze in het verleden met drugs hebben geëxperimenteerd, of occasioneel soft- en / of harddrugs gebruikten. Ze omschrijven zichzelf echter niet als verslaafd. Anderen geven aan dat ze op een bepaald moment van hun leven verslaafd waren aan harddrugs (speed, cocaïne, heroïne, of een combinatie). Vijf vrouwen raakten tijdens hun leven verslaafd aan heroïne, en omschrijven deze periode als een dieptepunt in hun leven, zoals Melinda:

"En zo is dat begonnen, met heroïnegebruik. Ik ben dan heel diep gevallen. Ik heb acht jaar gespoten, alle dagen."

Het feit dat het doorgaan om zware verslavingen gaat wordt onder meer geïllustreerd door Maya's verhaal:

"Op den duur kon ik (de spuit) hier (wijst op armplooi) niet meer zetten, dan ben ik tussen mijn tenen beginnen shotten, dat kon ik op den duur ook niet meer, dan ben ik in mijn nek beginnen shotten hé."

¹⁶ Automutilatie wordt als één van de symptomen van borderline omschreven (zie bv. DSM-IV-TR).

¹⁷ S. Todts, "Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangenis", in T. Daems, P. Pletincx, L. Robert, V. Scheirs, A. van de Wiel en K. Verpoest (eds.), Achter tralies in België, Gent, Academia Press, 2009, 145-161.

De meeste vrouwen laten doorschijnen dat ze op het moment van de bevraging geen drugs meer gebruiken. Ongeveer één op drie gedetineerden in de Belgische gevangenissen zou drugs gebruiken tijdens de detentie.¹⁷ Hoewel ook in onze populatie velen wijzen op het feit dat er drugs circuleren binnen de gevangenis, geven slechts enkelen expliciet toe dat ze ook tijdens de detentie gebruik(t)en. Zo bijvoorbeeld Jolien:

"Gelijk nu ook, als ik hoor voor ne joint te smoren, awel ik ga smoren. Als er ne keer speed is, ga ik dat pakken, waarom niet. Surtout hier, ge zijt ne keer een dag of drie wakker, da's ne keer geestig."

Volgens Kelly helpt druggebruik om te kalmeren:

"Maar ja, moest ge u afvragen of ik het al in de gevangenis gedaan heb. Het is al ne keer in de gevangenis gebeurd. Maar geen speed of coke of zo, meer van die joints. Omdat dat rustig maakt. (...) Maar ze weten dat wel, dat dat hier gedaan wordt."

Maatschappelijke kwetsbaarheid¹⁸

De belangrijkste kwetsbare zones op maatschappelijk niveau vinden we terug op vlak van scholing, arbeid en financiële middelen, en zijn sterk met elkaar gelinkt.

Het gemiddelde opleidingsniveau is eerder laag. Weinigen behaalden hun diploma van het secundair onderwijs, en diegenen die hun secundaire scholing wél afrondden, behaalden hun diploma vaak in een lagere richting. De vrouwen die hun scholing niet afmaakten, omschrijven hun schoolloopbaan in meerdere of mindere mate als chaotisch of problematisch. Een eerste problematiek die opduikt is het probleem van frequente schoolwissels. Tijdens de prille jeugd heeft dit doorgaans te maken met het feit dat de ouders vaak verhuisden. Tijdens de puberteit daarentegen is dit meestal het gevolg van problematisch gedrag op school. Sommige meisjes maakten het zo bont dat dit leidde tot schorsingen, of zelfs een definitieve uitsluiting. Een tweede recurrente problematiek is spijbelen. In vele gevallen gaat het om meisjes die thuisblijven mét medeweten van de ouders. In dat geval is dit meestal een gevolg van de problemen thuis, zoals bij Chantal:

"Ze (mijn moeder) smeeft mij zwart en blauw dat ik niet naar school kon gaan. Maar vroeger kon dat nog allemaal, thuisblijven. Nu zou dat allemaal niet meer pakken natuurlijk hé"

Voor de andere vrouwen kadert de spijbelproblematiek eerder binnen een patroon van rebels gedrag en probleemgedrag op school. De meisjes blijven van school weg zonder medeweten van de ouders.

Spijbelen is vaak een voorloper van de uiteindelijke stopzetting van de scholing. De beslissing om uiteindelijk te stoppen met school, heeft echter verschillende redenen. Voor Gisèle bijvoorbeeld zijn dat psychische problemen:

"En ik denk dat ik euhm, juist voor mijnen 18e verjaardag of zo iets, een zenuwzinking gehad, en ik ben ook niet meer terug naar school geweest."

Een andere belangrijke factor in het proces van uiteindelijke stopzetting is beginnend druggebruik. Een aantal vrouwen moest dan weer noodgedwongen hun schoolloopbaan stopzetten, bijvoorbeeld omdat ze op jonge leeftijd thuis weggingen en / of zwanger werden. Voor de vrouwen uit de oudere generaties zien we dat het vroegtijdig stoppen destijds als een normale gang van zaken beschouwd werd. De meisjes moeten soms op jonge leeftijd gaan werken om hun gezin van oorsprong (mee) te onderhouden. Zij zagen toen ook het nut niet in van een diploma. Zo verduidelijkt Helga:

"Neen, ik ben gestopt omdat ik (...), toen in dien tijd was dat nog niet zo van diploma van hier en diploma van, gelijk als nu."

Een problematische en onafgemaakte schoolloopbaan is in vele gevallen een voorloper van een precair arbeidstraject. Een eerste veruiterlijking van een preciaire loopbaan betreft de aard van het werk dat wordt uitgeoefend. Omdat de meeste vrouwen laaggeschoold zijn, oefenen ze vaak ongeschoolde arbeid uit zoals schoonmaken of fabrieksarbeid. Twee vrouwen werkten in de beschutte werkplaats. Een tweede veruiterlijking van het preciaire arbeidstraject bemerken we in het feit dat dit traject voor velen eerder chaotisch verloopt. Korte contracten wisselen elkaar af, dikwijls met perioden van werkloosheid ertussen. De loopbaan heeft meestal weinig richting; er wordt gewerkt in allerlei sectoren. Lina omschrijft haar loopbaan als:

"Overal verschillende werkjes: (...) inpakken, kuisen, een beetje vanalles eigenlijk."

Vaak gaat het ook om zwartwerk, zoals Mona aangeeft:

"En dan van werk en zo, veel interimkantoors gedaan, veel"

¹⁸ Het concept van maatschappelijke kwetsbaarheid wordt door criminologen vooral gelinkt aan de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid, zoals geformuleerd door Nicole Vettenburg en collega's. Zie hiervoor N. Vettenburg, L. Walgrave en J. Van Kerckvoorde, J., Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid: een theoretisch en empirisch onderzoek naar de veronderstelde band tussen werkloosheid en delinquentie bij 17-19 jarigen, Antwerpen, Kluwer, 1984, 324 p.; N. Vettenburg, L. Walgrave en I. Van Welzenis, I., "Maatschappelijke kwetsbaarheid: een theorie over systematische delinquentie door jongeren", in P. Goris en L. Walgrave (eds.), Van kattenkwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie, Leuven, Garant, 2002, 39-76. Hoewel we het concept "maatschappelijke kwetsbaarheid" aan hen ontleen, hanteren we het hier eerder als de verzamelnaam voor mogelijke uitingsvormen van een fragiele maatschappelijke positie, eerder dan als een etiologisch concept.

zwart gewerkt, met iemand op de markt staan, een beenhouwer, gaan kuisen zowat, allemaal in het zwart."

Sommigen hebben zich zelfs nooit begeven op de reguliere arbeidsmarkt. Voor een aantal is er wel sprake van een stabiele werksituatie, maar zij zijn in de minderheid. Zo geeft Maria aan:

"Dan heb ik, euh, van mijn 15 jaar gaan werken, als stikster. Dus ik heb dat 25 jaar gedaan, stikster."

Tenslotte is ook de geringe werkervaring een weer- spiegeling van de precare positie op de arbeidsmarkt. Meerdere vrouwen geven zelf aan dat ze niet of amper gewerkt hebben in hun leven. Dit staat in schril contrast met de vrouwen die soms meerdere jobs moesten combineren om in hun onderhoud te voorzien.

De gebrekkige integratie in de arbeidsmarkt resulteert logischerwijs vaak in een moeilijke financiële situatie. Vaak beginnen de geldproblemen reeds op het moment dat de vrouwen hun ouderlijke gezin verlaten en op eigen benen moeten staan. Bij een gebrek aan voldoende inkomsten raakt spaargeld al gauw op. Ook doorheen de volwassenheid zien we dat velen het financieel moeilijk hebben. Meerdere vrouwen in onze populatie zijn de enige kostwinner in het gezin. Het wordt echter helemaal problematisch wanneer geen van beide partners een job heeft, zoals bij Winnie:

"Financieel draaiden wij niet. Ik had nog geen 20.000 Belgische frank van het OCMW, ik kon nog niet doppen, ik zat nog in mijnne wachttijd, en daar moesten wij huishuur van betalen, gas en elektriciteit, en dan moesten we nog voor de kleine zorgen. En dat was echt een heel moeilijk leven."

Een factor die minstens even belangrijk blijkt bij het veroorzaken van financiële problemen, is het feit dat er te veel uitgaven zijn. Zeker in combinatie met te weinig inkomsten, heeft dit een dramatisch gevolg voor de financiën. Verschillende vrouwen geven aan dat ze schulden hebben (gehad). Een aantal onder hen werd / wordt bijgevolg vrijwillig of verplicht financieel begeleid (bv. loonbeslag, budgetbeheer of collectieve schuldenregeling).

Een andere belangrijke oorzaak van geldproblemen is druggebruik. Vooral heroïneverslaafde vrouwen geven aan dat zij hierdoor in zware financiële problemen terecht komen. Zo ook Mona:

"Het is bij mij eigenlijk serieus misgelopen met de heroïne hé,

ik heb toen echt alles verloren. Alles verkocht... Mijn wasma- chine,... allemaal verkocht voor heroïne te kopen. Allemaal ge- wisseld voor... Ja en gouden ringen hé in pand geven of gaan verkopen (...). Wij konden ons huis ook niet betalen, hadden een hele hoop schulden. Echt, ongelooflijk veel schulden."

De schuldenberg wordt dikwijls ook veroorzaakt of vergroot door de justitiecontacten. Een groot deel van onze populatie heeft schulden overgehouden aan hun strafproces(sen).

Weinig jeugddelinquenten, veel 'adult-onset offenders'

Voor wat betreft het delinquente traject kunnen we stellen dat relatief weinig vrouwen een verleden hebben van jeugddelinquentie. Dit blijkt uit de levens- verhalen, en wordt bevestigd door de dossierstudie. Slechts 7 van de 40 vrouwen waarvan we het officiële traject hebben kunnen reconstrueren, hebben een voorgeschiedenis van jeugddelinquentie; van 7 vrou- wen is bekend¹⁹ dat ze minstens één delict²⁰ pleegden tijdens hun jeugd. Bekijken we de delicten meer in detail, dan blijkt dat dit zich doorgaans beperkt tot een klein aantal lichte feiten (bv. winkeldiefstal). Vaak kan dit dus beschouwd worden als normaal experimenteerge- drag voor jongeren. In onze populatie vinden we met andere woorden quasi geen ernstige of persistente jeugddelinquenten terug.

Hiertegenover staat een veel groter aandeel vrouwen dat contact had met de gerechtelijke en / of buiten- gerechtelijke jeugdbescherming in het kader van een problematische opvoedingssituatie (POS).²¹ Uit de dos- sierstudie blijkt dat de contacten met de gerechtelijke jeugdbescherming (jeugdparquet en / of jeugdrecht- bank) doorgaans plaatsvonden in het kader van een problematische opvoedingssituatie. Van de 40 vrouwen betrokken in de dossierstudie, hebben slechts 6 vrou- wen een jeugdrechtbankdossier. Zes andere respon- denten hebben enkel een dossier bij het jeugdparquet, maar stroomden nooit door tot de jeugdrechtbank. Het merendeel van deze 12 dossiers is – hoewel er soms ook delicten geregistreerd worden – gekwalificeerd als een POS-dossier. Uit de dossiers die we hebben kun- nen inkijken blijkt dat de problematische opvoedings- situatie uiteenlopende invullingen kan hebben. Soms gaat het om slachtofferschap van misbruik, mishande- ling of verwaarlozing. In andere dossiers gaat het om 'onbuigzaamheid' of 'wangedrag' van het meisje, meer specifiek wegloupedrag, conflicten met de ouders of

19 Met bekende feiten doelen we op (1) de in een proces-verbaal genoteerde feiten, (2) feiten die ondanks vermelding in het jeugddossier, nooit geverbaliseerd en dus ook niet officieel geregistreerd werden, (3) zelfgerapporteerde delicten tijdens de interviews.

20 Druggebruik nemen we niet op in de telling. Vaak gaat het immers om een vermoeden. Daarenboven is de grens tussen strafbaar en niet-strafbaar gebruik erg dun.

21 Merk op dat de aanwezigheid van een POS-dossier slechts één indicatie is voor een problematische jeugd. Uit de vergelijking met de levensverhalen blijkt bijvoorbeeld dat verschillende vrouwen opgroeiden in een problematische opvoedingssituatie zonder dat er contact was met de jeugdbescherming.

vermeend promiscue gedrag.

Los van eventuele contacten met de gerechtelijke jeugdbescherming, geven 14 van de 41 vrouwen aan dat ze tijdens hun jeugd in contact kwamen met de buitengerechtelijke jeugdbescherming in het kader van een problematische opvoedingssituatie. Doorgaans gaat het om contacten met het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg (CBJ). Omdat we de CBJ-dossiers niet hebben ingekeken, kunnen we ons enkel baseren op de informatie die de vrouwen ons verstrekten tijdens de interviews. In het geval deze interventie een voorloper was van een interventie van het jeugdparquet of de jeugdrechtbank, vinden we in de jeugddossiers soms wel nota's terug over deze contacten. Globaal kunnen we stellen dat de contacten met de buitengerechtelijke jeugdbescherming doorgaans tot stand kwamen ten gevolge van een problematische gezinsituatie (bv. mishandeling, misbruik, overlijden moeder, conflicten tussen ouder(s) en kind).

Gezien zowel uit de geregistreerde gegevens als uit de interviews blijkt dat jeugddelinquentie weinig voorkomt in onze populatie, kunnen we besluiten dat het merendeel van de door ons bevroegde vrouwen 'adult-onset offenders' zijn. Opvallend is dat een groot deel van de vrouwen (N=15) pas na hun dertigste verjaardag voor het eerst veroordeeld wordt, en gerekend kan worden tot de groep 'late adult-onset offenders'.²² Aan de hand van de startleeftijd kunnen we dus drie groepen onderscheiden: vrouwen met gekende delicten tijdens de jeugd (N=7), 'early adult-onset offenders' (N=18) en 'late adult-onset offenders' (N=15).²³ De bevinding dat onze onderzoekspopulatie grotendeels bestaat uit adult-onset offenders ligt in de lijn van de internationale literatuur, waar meer en meer wordt aangenomen dat vrouwen vaker dan mannen pas na de meerderjarigheid delinquent gedrag vertonen.²⁴ De hypothese dat vrouwelijke volwassen delinquenten (en dus ook gedetineerde vrouwen), net zoals hun mannelijke tegenhangers, doorgaans 'doorgegroeide' jeugddelinquenten zijn²⁵ lijkt op basis van onze populatie dus niet te kloppen.

Hoewel deze vaststelling overeenkomt met andere internationale studies, dienen we ons bewust te zijn van het feit dat onze specifieke selectiecriteria alsook een mogelijks selectieve uitval onze resultaten kunnen vertekend hebben. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat vrouwen met een (zwaar) jeugddelinquentieverleden minder geneigd waren om mee te werken aan ons onderzoek. De bevindingen mogen dus niet zomaar veralgemeend worden naar de volledige vrouwelijke gevangenisbevolking.

Criminaliteit als deel van het levensverhaal ²⁶

Door de koppeling van het delinquente traject aan het levensverhaal hebben we onderzocht op welke manier criminaliteit gekaderd kan worden binnen het levensverhaal. We zullen gezien de geringe aanwezigheid van jeugddelinquentie, hier focussen op criminaliteit tijdens de volwassenheid.

Uit de levensverhalen blijkt dat de kwetsbaarheden op de verschillende niveaus een belangrijke rol spelen in de betrokkenheid bij criminaliteit. Drie specifieke factoren – soms gecombineerd – komen hier naar voor: geld, verslavingen en abusieve liefdesrelaties. Ondanks de diversiteit in concrete dynamieken en uiteindelijke paden naar delinquentie kunnen we stellen dat de factor liefdesrelaties het meest lijkt door te wegen in de verhalen over criminaliteit. Dikwijls staat deze factor als enig element centraal. Bovendien is ook in de verhalen waar criminaliteit vooral gelinkt is aan druggebruik of aan financiële motieven, vaak een rol weggelegd voor liefdesrelaties. Omdat een groot deel van de delicten rechtstreeks of onrechtstreeks voortvloeit uit abusieve liefdesrelaties, is deze factor dan ook in vele gevallen een noodzakelijke voorwaarde voor het betrokken geraken bij delinquentie. Het gaat hier echter om abusieve liefdesrelaties, die in vele gevallen slechts één factor uitmaken van een ruimere precare levenscontext. Uit de verhalen over betrokkenheid bij criminaliteit blijkt dat meerdere vrouwen werden gemanipuleerd of doelbewust werden gebruikt voor het (mee)plegen van delicten. Deze vrouwen geven aan schrik te heb-

22 McGee en Farrington splitsen adult-onset offenders op in twee subgroepen aan de hand van de vraag of de eerste strafrechtelijke veroordeling plaatsvond voor de dertigste verjaardag ('early adult-onset offenders') of na de dertigste verjaardag ('late adult-onset offenders'). T.R. McGee en D.P. Farrington, 'Are there any true adult-onset offenders?', *British Journal of Criminology*, 2010, 50, 3, 530-549.

23 A. Nuytiens en J. Christiaens, 'Trajecten van vrouwelijke gedetineerden. Weinig jeugddelinquenten, veel late starters', *Tijdschrift voor Criminologie*, 2010, 52, 4, 394-410.

24 C.R. Block, A.A.J. Blokland, C. van der Werff, R. van Os en P. Nieuwbeerta, 'Long-Term Patterns of Offending in Women', *Feminist Criminology*, 2010, 5 (1), 73-107; S.S. Simpson, J.L. Yahner en L. Dugan, 'Understanding Women's Pathways to Jail: Analysing the Lives of Incarcerated Women', *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 2008, 41, 1, 84-108.

25 Uit de studie van Healy blijkt bijvoorbeeld dat de 73 door haar bevroegde mannen hun eerste delict pleegden tussen 7 en 18 jaar (gemiddelde: 12 jaar). Ongeveer 25% van de populatie verbleef tijdens de jeugd in een detentiecentrum voor minderjarigen als gevolg van delinquentie. Zie D. Healy, *The Dynamics of Desistance. Charting pathways through change*, Cullompton, Willan Publishing, 2010, 55-56.

26 Wegens plaatsgebrek kunnen we hier in dit artikel helaas slechts summier op ingaan. Voor een uitgebreide bespreking van dit hoofdstuk verwijzen we naar A. Nuytiens, *Small numbers, big problems. Het levensverhaal en (jeugd)delinquentie traject van vrouwelijke gedetineerden*, Brussel, VUBPress, 2011, 236 p.

27 Zie bijvoorbeeld M. Aizenstadt, 'The relative autonomy of women offenders' decision making', *Theoretical Criminology*, 2009, 13 (2), 201-225; F. Heidensohn, 'Gender and Crime', in M. Maguire, R. Morgan en R. Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Clarendon, 1994, 997-1039.

ben van hun partner, geïsoleerd te zijn en in ongelijke machtssituaties te verkeren. Dit maakt dat ze sterk afhankelijk zijn van hun partner. Het is binnen deze gegenderde ruimere levenscontext dat we de grote rol van liefdesrelaties in de betrokkenheid bij criminaliteit van vrouwen dienen te begrijpen.

De erkenning van de rol van de relationele kwetsbaarheid neemt echter niet weg dat deze vrouwen actieve actoren zijn die zelf keuzes maken.²⁷ De meeste vrouwen zien zichzelf ook op die manier. Uit de verhalen blijkt evenwel dat hun 'keuzevrijheid' sterk beïnvloed wordt door de context waarin ze leven. De levensverhalen tonen aan dat verschillende kwetsbaarheden vaak op elkaar inwerken doorheen de levensloop, wat kan resulteren in een negatieve 'kettingreactie'. Concreet is het vaak de relationele kwetsbaarheid die de katalysator is binnen deze 'kettingreactie'. Het is net deze cumulatie die van belang is in het limiteren van de gepercipieerde keuzemogelijkheden.

Concreet zien we dus dat de kwetsbaarheden resulteren in een 'gelimiteerde keuzewaaier', of zoals Anne Worrall het benoemt: 'the path of narrowing options'.²⁸ Uit de verhalen over criminaliteit blijkt dat de uiteindelijke keuze voor criminaliteit voor een groot stuk gestuurd wordt door deze gelimiteerde keuzeopecties. Meer specifiek tonen de interviews aan dat een gebrek aan een solide sociaal netwerk als vangnet vaak een belangrijke factor is in de gepercipieerde keuzemogelijkheden. Wat de genoemde drijfveer of combinatie van drijfveren voor delinquentie ook is, uiteindelijk speelt de aanwezigheid van een sociaal netwerk, of althans de *perceptie* hierover, een belangrijke rol in het uiteindelijke beslissingsmechanisme bij onze respondenten. Het leven in een zekere mate van isolatie, waar vrouwen gedepriveerd zijn van een positief sociaal netwerk, zou in die zin dan ook als een mogelijke 'brug' gezien kunnen worden naar de betrokkenheid bij criminaliteit. Omdat ze geen alternatieven zien, meer specifiek omdat ze menen dat ze op niemand kunnen rekenen voor de oplossing van hun probleemsituatie, kiezen ze een deviante weg. Dit zien we bijvoorbeeld

bij vrouwen die overgaan tot 'wanhoopsdaden'. Het gebrek aan een sociaal vangnet treedt hier op als belangrijke schakel tussen de precaire situatie waarin heel wat vrouwen verkeren en de effectieve stap naar delinquentie.

Discussie en conclusie ²⁹

In navolging van de internationale literatuur bevestigt ons kleinschalig onderzoek dat ook in Vlaanderen het levensverhaal van vrouwelijke gedetineerden vaak gekenmerkt wordt door kwetsbaarheden op verschillende vlakken. De interviews hebben daarenboven aangetoond dat criminaliteit tijdens het volwassen leven sterk ingebed is in de specifieke context van het levensverhaal. Het merendeel van de door ons bevroegde vrouwen zijn adult-onset offenders. De centrale rol van abusieve liefdesrelaties in de betrokkenheid bij delinquentie zou kunnen verklaren waarom het aandeel adult-onset offenders zo groot is. Ten eerste zijn abusieve relaties vooral sterk aanwezig in de volwassenheid. Ten tweede is het vaak de cumulatie van verschillende kwetsbaarheden doorheen het leven – vaak met de relationele kwetsbaarheid als motor – die leiden tot de betrokkenheid bij delinquentie. Op basis van de levensverhalen kunnen we stellen dat deze cumulatie zich vaak pas voordoet na het bereiken van de volwassenheid.

Het is alom bekend dat een gevangenisstraf zowel voor mannen als voor vrouwen negatieve effecten kan genereren op verschillende levensdomeinen. Dit wordt bevestigd door ons onderzoek. Uit het interviewmateriaal blijkt dat een detentie de verschillende kwetsbaarheden nog meer kan versterken. Voor wat betreft de relationele kwetsbaarheid zien we dat de (vaak al problematische) relaties met familie, vrienden en kinderen in vele gevallen verslechteren als gevolg van de opsluiting. Een opsluiting zou dan ook, waar mogelijk, als uitzonderingsmaatregel gehanteerd moeten worden en het gebruik van alternatieve of semi-penale³⁰ pistes of elektronisch toezicht zou meer aangemoedigd moeten worden.³¹

28 A. Worrall, "Troubled or Troublesome? Justice for Girls and Young Women", in B. Goldson (ed.), *Youth Justice: Contemporary Policy and Practice*, Aldershot, Ashgate, 28-50.

29 Onze resultaten hebben zowel beleidsmatige, theoretische en onderzoeksmatige implicaties (zie A. Nuytiens, *Small numbers, big problems*. Het levensverhaal en (jeugd)delinquentie traject van vrouwelijke gedetineerden, Brussel, VUBPress, 2011, 236 p.). Hier zullen we echter focussen op implicaties voor het beleid.

30 Bijvoorbeeld de "Probation Premises" (de vroegere "Probation Hostels") in het Verenigd Koninkrijk. Hier wordt opsluiting en controle gecombineerd met een minder strikte, huiselijke omgeving, wat contacten met familie en kinderen bevordert. A. Barton, "Women and Community Punishment: The Probation Hostel as a Semi-Penal Institution for Female Offenders", *The Howard Journal*, 2004, 43, 2, 149-163.

31 V. Lippens, A. Nuytiens en V. Scheirs, "Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 113-144; A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen, *Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade*, Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p. *Bepaalde studies werpen de vraag op of een gevangenisstraf voor sommige vrouwen geen gunstig effect kan hebben. Vaak is het moment van opsluiting een "opluchting", omdat ze uit hun abusieve omgeving gehaald worden, of een "keerpunt", omdat ze bijvoorbeeld de kans krijgen om hun diploma te halen (zie bijvoorbeeld L.B. Girshick, *No safe haven. Stories of women in prison*, Boston, Northeastern University Press, 1999, 216 p.). Hoewel we ook in onze levensverhalen hiernaar verwijzingen terugvinden, menen we dat de invloed van de gevangenisstraf voor deze personen op lange termijn moet bekeken worden.*

Hoewel de afgelopen decennia in de criminologische wereld en in beleidsdocumenten meer en meer gepleit wordt voor het hanteren van de gevangenisstraf als 'ultimum remedium' in de reactie op criminaliteit, wordt deze visie niet altijd effectief omgezet naar de praktijk.³² Ook wat betreft vrouwen is deze visie nog lang niet ingeburgerd in de praktijk. Specifiek voor vrouwen zien we nochtans ten minste drie extra redenen die pleiten voor het zuinig omspringen met vrijheidsberoving.

Ten eerste, vanuit een risico- en maatschappijbeveiligend perspectief. Vrouwen worden immers gekenmerkt door een klein(er) risico op recidive.³³ In onze populatie denken we dan vooral aan 'first offenders', meer specifiek de vrouwen zonder drugsverleden³⁴ die in de gevangenis verblijven voor een eenmalig feit.

Ten tweede, vanuit een welzijnsperspectief van zowel moeder als kind. Het hanteren van de opsluiting als laatste redmiddel is vooral bij vrouwen erg prangend omdat zij vaker dan mannen de primaire verzorger zijn van hun kind(eren). Hoewel vrouwelijke gedetineerden dikwijls al vóór hun detentie niet meer samenwoonden met hun kinderen, zijn zij vaker dan mannen alleenstaande ouder.³⁵ Bovendien leert ons onderzoek dat ook vrouwen die in theorie niet alleenstaand zijn, er in de praktijk toch vaak alleen voorstaan voor de opvoeding van de kinderen. Het opsluiten van vrouwen heeft dan ook vaker een grote(re) impact op bestaande gezinsstructuren en op het leven van kinderen. Kinderen zouden – wellicht deels om deze reden – (nog) meer lijden onder de detentie van de moeder dan onder de opsluiting van de vader.³⁶ De scheiding met kinderen en het gemis zijn belangrijke factoren in de ontwikkeling van detentieschade bij vrouwen. Detentieschade bij de moeder kan op zijn beurt belangrijke repercussies hebben op het welzijn van kinderen.³⁷

Ten derde, vanuit het oogpunt van recidive en desistance. Onderzoek bij vrouwelijke ex-gedetineerden heeft uitgewezen dat het onderhouden van goede (familie)relaties een kernvoorwaarde is voor desistance en een succesvolle reïntegratie.³⁸ De vaststelling in onze populatie dat het ontbreken van een sociaal vangnet een schakel kan zijn tussen een precare leef-situatie en de effectieve stap naar delinquentie, toont eveneens het belang aan van deze factor. Behalve een sociaal netwerk in het algemeen, wordt specifiek het moederschap en de moederrol als een belangrijke factor genoemd voor een succesvolle reïntegratie.³⁹ Naast objectieve factoren zoals bijvoorbeeld het hebben van werk of een woonst, zijn subjectieve factoren immers ook belangrijk in het reïntegratie- en desistance proces.⁴⁰ Het succesvol (opnieuw) claimen van het moederschap als conventionele identiteit en het gevoel van nuttig en waardevol zijn, zou een belangrijke rol spelen in het traject na het vrijkomen als gegenderd fenomeen. Heel wat vrouwen zijn door(heen) de detentie de voorgedij kwijtgespeeld en / of hebben amper contact gehad met hun kinderen. Door deze negatieve ervaringen is het echter niet evident om opnieuw het moederschap op te eisen en te vervullen na het vrijkomen.⁴¹ Het is dan ook belangrijk om reeds tijdens de detentie te werken aan een goede relatie tussen moeder en kind.

Wanneer het toch tot een opsluiting komt, zou men dus (nog) meer oog moeten hebben voor het in stand houden en verbeteren van de relaties met de buitenwereld, in het bijzonder met kinderen. Het lijkt een evidentie, maar uit de praktijk blijkt dat dit allerminst het geval is. In België werd het laatste decennium een aantal projecten opgezet teneinde de ouder-kind relatie bij gedetineerden (zowel mannen als vrouwen) te versterken,⁴² maar uit de verhalen van onze populatie blijkt

32 T. Daems, "Gapen bij de gapende kloof. Strafbeleid, gevangeniswezen en de weergekeerde stilte rond de legitimiteitscrisis van de vrijheidsstraf", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 17-45.

33 P. Carlen, *Alternatives to women's imprisonment*, Milton Keynes, Open University Press, 1990, 137 p.

34 Zoals algemeen gekend is drugsverslaving is immers in vele gevallen een belangrijke factor in het induceren en/of instandhouden van het delinquentieproces. Dit werd ook duidelijk in de levensverhalen van onze populatie. Zie bijvoorbeeld ook de groep persistente vrouwen, die vaak een groot aantal (vaak met elkaar verweven) drugs- en vermogensdelicten cumuleren.

35 Zie bijvoorbeeld M. Van Haegendoren, S. Lenaers en E. Valgaeren (2001). *De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Algemeen Welzijnbeleid, 195 p.

36 J. Belknap, *The invisible woman. Gender, crime, and justice*, Belmont, Thomson Wadsworth, 2007, 513 p.

37 A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen, *Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade*, Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p.

38 J.E. Cobbina, B.M. Huebner en M.T. Berg, "Men, women, and postrelease offending: an examination of the nature of the link between relational ties and recidivism", *Crime & Delinquency*, 2010, XX (X), 1-31; M. Dodge en M.R. Pogrebin, "Collateral costs of imprisonment for women: complications of reintegration", *The Prison Journal*, 2001, 81, 1, 42-54; P. Giordano, S. Cernkovich en J.L. Rudolph, "Gender, Crime and Desistance", *American Journal of Sociology*, 2002, 107, 4, 990-1064.

39 M. Brown en B. Bloom, "Reentry and Renegotiating Motherhood. Maternal Identity and Success on Parole", *Crime & Delinquency*, 2009, 55, 2, 313-336; J. Rumgay, J., "Scripts for safer survival: pathways out of female crime", *Howard Journal of Criminal Justice*, 2004, 43, 4, 404-419.

40 Zie bijvoorbeeld P. Giordano, S. Cernkovich en J.L. Rudolph, "Gender, Crime and Desistance", *American Journal of Sociology*, 2002, 107, 4, 990-1064.

41 Zie ook M. Brown en B. Bloom, "Reentry and Renegotiating Motherhood. Maternal Identity and Success on Parole", *Crime & Delinquency*, 2009, 55, 2, 313-336.

42 V. Lippens, A. Nuytiens en V. Scheirs, "Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 113-144.

dat er nog veel werk aan de winkel is. Zo denken we onder andere aan flexibelere bezoeken voor kinderen, maar ook aan een detentie dicht bij huis – zoals overigens voorzien in artikel 17.1 van de European Prison Rules (2006) – wat de contacten tussen moeder en kind kan faciliteren. Ook in het recente rapport van de Koning Boudewijnstichting worden enkele waardevolle suggesties gedaan, zoals het kindvriendelijk(er) maken van de bezoekmomenten door bijvoorbeeld voldoende ruimte, speelgoed en faciliteiten voor kinderverzorging te voorzien in een meer huiselijke sfeer. Ook het voorzien van logeerfaciliteiten voor kinderen, naar Nederlands model, of het concipiëren van de voorziene open capaciteit volgens het principe van de 'halfway houses', zoals in Noorwegen, wordt geopperd.⁴³ We hopen alvast dat de beleidsmakers die verantwoordelijk zijn voor de constructie van de nieuwe gevangenis in Haren, waar ook de nieuwe vrouwengevangenis gehuisvest zal worden, deze aanbevelingen met de nodige aandacht en interesse zullen doornemen.

43 K. Beyens, M.-S. Devresse en E. Gilbert, Werken en leven in de gevangenis: de gebruikers aan het woord. Verslag van rondetafelgesprekken over de architecturale noden van de nieuwe gevangenissen, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2011, 70 p.

Liga-studentenprijs

De Liga voor Mensenrechten lanceert in 2012 voor het eerst een Liga-studentenprijs in samenwerking met de redacties van het Tijdschrift voor Mensenrechten en FATIK.

De prijs bekroont de beste bachelor- of masterproef met een mensenrechtelijke invalshoek van de voorbije twee academiejaren (2010-2011 en 2011-2012).

De Liga studentenprijs bedraagt 500 euro, een publicatie in het Tijdschrift voor Mensenrechten of FATIK en een jaarabonnement op het Tijdschrift voor Mensenrechten en FATIK.

De twee overige laureaten worden vermeld in het Tijdschrift voor Mensenrechten.

Om in aanmerking te komen, moet het werk voldoen aan volgende voorwaarden:

- in correct en vlot Nederlands geschreven zijn;
- een individueel werk zijn;
- een thema benaderen vanuit een mensenrechtelijke invalshoek;
- nog niet eerder gepubliceerd zijn;
- in pdf-formaat worden meegedeeld.

Bij de beoordeling zal de jury aandacht schenken aan volgende criteria:

- vernieuwende en originele aanpak van het thema;
- actualiteit of relevantie van het thema;
- wetenschappelijke onderbouw, mag zowel empirisch als theoretisch onderbouwd zijn;
- kritische reflectie;
- schriftelijke rapporteringsvaardigheden.

De jury wordt samengesteld uit één lid van de redactieraad van het Tijdschrift voor Mensenrechten, één lid van de redactieraad van FATIK, de voorzitter van de Liga voor Mensenrechten en een bestuurder van de Liga voor Mensenrechten. Bij gelijkheid van stemmen heeft de voorzitter een beslissende stem.

Het ontvangen van de prijs houdt in dat:

- de student een artikel (maximaal 22.000 tekens), gebaseerd op het ingediende werk, mag publiceren in één van de vier eerstvolgende edities van het Tijdschrift voor Mensenrechten of FATIK na de prijsuitreiking;
- de winnaar van de prijsuitreiking vermeld wordt in het Tijdschrift voor Mensenrechten of FATIK (met foto van de laureaat);
- de bachelor- of masterproef op de website van de Liga voor Mensenrechten ter beschikking gesteld wordt;
- er een geldprijs van 500 euro wordt uitgereikt.

De prijs wordt uitgereikt in december 2012 ter gelegenheid van de Prijs voor Mensenrechten van de Liga voor Mensenrechten. Na de uitreiking wordt een receptie aangeboden.

De deadline voor het indienen van de bachelor- of masterproef is 10 juli 2012.

Eén hard copy van de bachelor- of masterproef moet worden ingediend per gewone post bij de Liga voor Mensenrechten, Gebroeders Desmetstraat 75, 9000 Gent en per elektronische post als pdf aan info@menserenrechten.be. Daarnaast moet ook een motivatiebrief verstuurd worden waarin aangegeven wordt hoe het werk als artikel kan verwerkt worden.